

DEDE KORKUT'TAKİ ALADAĞ
ALADAG IN DEDE KORKUT

Dursun Can EYÜBOĞLU*

Öz

Türk destanları içerisinde önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Destanları eski Türk yaşamının bir yansıması olup Türk tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, kültürü, sanatı gibi birçok konu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bunlardan biri de Aladağ/Ala Dağ'dır. Aladağ'ın adı Dede Korkut Kitabı'nda yedi boyda geçmektedir. Dede Korkut'taki Aladağ, destanın alt coğrafyasında Türklerin anayurdu Orta Asya'dadır. Dede Korkut'ta adı geçen Aladağ, günümüzde de aynı adı taşıyan Aladağlar (Alatau/Alatav)'dır. Aladağlar, Orta Asya'da Tanrı Dağları'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır; Tanrı Dağları'nın kuzey ve batı kolunda yer alırlar. Aladağların etekleri binlerce yıldır çeşitli Türk boyları tarafından yurt tutulmuştur. Dede Korkut Destanları'nın merkez bölgesini oluşturan Aladağlar ve Karadağlar, Milattan önceki dönemlerde İskit/Sakaların, Kanglıların, Usunların, Batı Hunlarının ve sonrasında Batı Göktürkleri-Türgişlerin merkez ve/veya önemli bir bölgesi olmuştur. Aladağlar aynı zamanda diğer Türk sözlü kültür ürünlerinde, destanlarında da önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut'ta Arku Beli Ala Dağ ifadesinde adı Ala Dağ ile birlikte geçen Arku/Argu, Orta Asya'da önemli bir tarihi bölgedir. Dede Korkut'taki Aladağ, Karadağ, Karaçuk, Kazılık Dağı, Türkistan, Amut Suyu/Amu Derya, Demirkapı vb. birçok yer adı destanın tarihi coğrafyasını yansıtmaktadır. Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada çok sayıda Aladağ vardır. Bu makalede, Dede Korkut'taki Aladağ; destanın alt coğrafyası ve üst coğrafyasındaki yeri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Tarih, Coğrafya, Aladağ, Ala Dağ.

Article Info

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 11/05/2023

Kabul Tarihi: 21/11/2023

Atıf

Eyüboğlu, D.C. (2023). Dede Korkut'taki Aladağ. *Anasay* 26,39-63.

Abstract

Dede Korkut epics, which have an important place among Turkic epics, are a reflection of old Turkic life and contain important information about many subjects such as Turkic history, geography, language, literature, culture, art. Many place names are mentioned in Dede Korkut. One of them is Aladag/Ala Dag. The name of Aladag is mentioned in seven epics in The Book of Dede Korkut. Aladag in Dede Korkut is in Central Asia, the homeland of the Turks, in the sub-geography of the epic. Aladag, which is mentioned in Dede Korkut, is Aladaglar (Alatau/Alatav) which still bears the same name today. Aladaglar are mountains that form a major branch of the Tian Shan in Central Asia; they are located in the northern and western branches of the Tian Shan. The foothills of the Aladaglar have been inhabited by various Turkic tribes for thousands of years. Aladaglar and Karadaglar, which form the central region of Dede Korkut Epics, have been a central and/or important region of Scythians/Sakas, Kanglis, Usuns, Western Huns in B.C. periods and later Western Gokturks-Turgishs. Aladaglar also has an important place in other Turkish oral culture products and epics. Arku/Argu, which is mentioned together with Ala Dag in the expression Arku Beli Ala Dag in Dede Korkut, is an important historical region in

Research Article

Received: 11/05/2023

Accepted: 21/11/2023

* Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul. Email: dursuncaneyuboglu@gmail.com. ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4163-0976>.

Central Asia. Many place names in Dede Korkut, such as Aladag, Karadag, Karacuk, Kazılık Dagi, Turkistan, Amit Suyu/Amu Derya, Demirkapi etc. reflect the historical geography of the epic. There are many Aladag in the wide geography where Turks live. In this article, Aladag in Dede Korkut; its place in the lower geography and upper geography of the epic were examined.

Cite this article as:

Eyüboğlu, D. C. (2023). Aladag in Dede Korkut. *Anasay* 26, 39-63.

Keywords: *Dede Korkut, History, Geography, Aladag, Ala Dag.*

Giriş

Dede Korkut Destanlarını bize miras bırakan eski Türkler Doğu Avrupa'dan Doğu Asya'ya uzanan çok geniş bir alanda yaşamışlardır. Bu geniş coğrafya birçok farklı yeryüzü şeklini; bozkırları, dağları, ırmakları, gölleri, ormanları, çölleri vb. bünyesinde barındırmaktadır. Şimdi burada kısaca eski Türklerin, eski Türk kültür, boy ve devletlerinin coğrafyasına yer verilecektir:

Kökleri Afrika'ya uzanan günümüz insanının (*Homo Sapiens*), yaklaşık 40.000 yıl önceki *Buzul Çağı*'nda, muhtemelen de bir av peşinde, *Orta Asya*'ya girdiği düşünülmektedir. M.Ö. 6000'lerde, *Orta Asya*'da tarım gelişmişti. M.Ö. 6. bin-M.Ö. 4. bin yılları arasında, *Güney Türkmenistan*'da tarımcı toplumlar bulunurken, buranın kuzeyinde kalan bölgenin önemli bir kısmında avcı-toplayıcı ve balıkçı nüfuslar yaşamaktaydı. Uçsuz bucaksız yeşil düzlükleriyle bozkır, hayvancılığa önem veren ilk çiftçilere daha cazip gelmeye başlamıştı. Muhtemelen M.Ö. 4800 gibi erken bir tarihte ve büyük olasılıkla da *Deşt-i Kıpçak* olarak da adlandırılan *Kıpçak bozkırlarında* atın evcilleştirilmesi önemli bir dönüm noktası olmuştu. M.Ö. 3. bin yılda, hayvan yetiştiricilerinin ve sürülerinin sayısı artmaya başlamış, bunun neticesinde bozkırın daha içlerine doğru hareket etmişler ve çobanlık onların yaşam şekli hâline gelmişti. M.Ö. 2000 civarında, tamamen olmasa da büyük ölçüde sürülerine bağımlı hale gelen bazı geçimlik tarımcılar, bozkırda belirli otlaklara doğru mevsimlik göçe koyularak göçebelğe geçmişlerdi. Avcılık ise bir besin kaynağı olmaya devam etmişti. Daha sonraki göçebeler de bu durumu sürdürmüşlerdi (Golden, 2015, s. 27-31).

M.Ö. 3. binde, *Altay* dağlarında Oğuz tipinde bir kavim yaşıyordu. Bu kavim güneydeki bölgelerle, *Aral Gölü* sahillerindeki kültürlerle ve hatta *Çin* ile de temaslar etmiş bulunuyordu. *Altay* ve *Sibirya* kültürleri neredeyse ortak bir kültür hâline gelmişti ancak yine de *Altay* kültürü daha baskındı. *Altay* kültürü, *Orhon* kıyıları, *Moğol* bozkırları ve *İrtiş* boylarına tesir ediyor, gelecekteki *Orta Asya* kültürünün temelini atıyordu. M.Ö. 2. binde, bu çağın en önemli iki kültür merkezi olan *Altaylar* ile *Güney Sibirya* artık Oğuz tipinde beyaz bir ırk tarafından iskân ediliyordu. Bu iki merkezden yayılan kültür, *Batı* ve *Doğu Sibirya* ile *Moğolistan*'ı ve hatta batıdaki *Hazar Denizi* bölgesini, *Uralları* bile kendi nüfuzu altına almıştı. Komşularına göre oldukça ileri olan bu ırk Türklerin atalarıydılar. M.Ö. 1. binde, bin yılın yarılarında Büyük Hun Devleti'ni kuracak olan kabileler, Türk toplulukları yavaş yavaş kendilerini göstermeye başlamışlardı. Artık *Güney Rusya* ile *Çin* arasında *hayvan üslubu* adı ile adlandırılan ve bu sahada ortak özellikler gösteren kültür ve sanat bu çağlardan itibaren olgunlaşmaya başlamıştı (Ögel, 1984, s. 3-4).

Orta Asya'da, *Altay Dağları*'nın kuzeyi ile *Sayan Dağları*'nın güneybatısı arasındaki bölgenin en eski Türk yurdu olduğu düşünülmektedir; *Minusinsk* bölgesindeki *Afanasyevo Kültürü* (M.Ö. 2500-M.Ö. 1700) ve onu takiben aynı bölgedeki *Andronovo Kültürü* (M.Ö. 1700-M.Ö. 1200)'nde Proto-Türkler/Ön-Türkler yaşıyordu. *Andronovo* bölgesinden milattan önce çeşitli zamanlarda Türk göçleri yapılmıştır: M.Ö. 1700'lü yıllarda *Andronovo* bölgesinden *Altay* ve *Tanrı Dağları*'na; aynı tarihlerde *Baykal Gölü* civarına; M.Ö. 1500'lerde *Don Irmağı*'na; M.Ö. 1300'lerde *Kazakistan* ve *Maveraünnehir*'e doğru; M.Ö. 1100'lerde *Çin*'in kuzeyindeki *Kansu-Ordos* bozkırlarına; M.Ö. 1000'lerde *Kuzey Hindistan*'a Türk göçleri olmuştu. Ayrıca daha sonra, *Altaylar* ve *Sayan* bölgesinden bir kitle *Ural Dağları*'na ve *Sibirya*'ya doğru giderken, M.Ö. 52'den sonra *Ötüken* bölgesindeki Chi-chi Hunları *Batı Türkistan* bölgesine, *Güney Kazakistan*

ve *Fergana*'ya göç etmişlerdi. Türk göçleri, milattan sonraki dönemlerde de devam etmişti (Taşağıl, 2013, s. 45-46).

İskitler; *Çin Seddi*'nden *Tuna Nehri*'ne kadar çok geniş bir alanda yayılmışlardı (Durmuş, 2017, s. 9). İskitler'in ortaya çıktıkları ilk yerleşim yeri olarak, Herodotos'tan günümüze kadar araştırmacılar tarafından, *Batı Sibiryası-Altay bölgesi*, *Kuzey ve Orta Kazakistan*, *Aral Gölü* çevresi ile *Aral* ve *Hazar* arasındaki bozkırlar gösterilmektedir. Zeki Velidi Togan'a göre ise Saha Devleti'nin asıl merkezi *Türkistan* idi. Bilindiği gibi İskitler ile ilgili olarak belirtilen bu coğrafi yerler, Türkler'in tarih sahnesine çıktıkları ve Göktürk Devleti'ni de kurdukları, *Türkistan*, daha genel bir tabirle *Turan Eli*'dir (Aksoy, 1998, s. 38).

Çin kaynakları, kuzeyindeki komşu Türk kavimlerini *Hsiung-nu* (Hunlar) adı ile kaydederken, aynı toplumu, Batı'daki Grek yazarları *Skuthoi*, yani *İskit* (İskitler/Sakalar) olarak kaydetmişlerdi. Bunlar aslında büyük devletin, büyük bir milletin iki ana kesiminin adı olmalıdır. Aynı isimler Çin, Ermeni, Süryani ve Bizans kaynaklarında uzun bir zaman Türkleri ifade etmek için kullanılmıştır (Baykara, 2002, s. 279-308).

Hunların (Hsiung-nu) ağırlık merkezi, *Orhun-Selenga* ırmakları ve Türklerce kutlu sayılan *Ötüken* bölgesi-*Ongın Irmağı* üzerindeki *Karakum* ile *Ordos* bölgesi idi (Kafesoğlu, 2012, s. 59). M.Ö. 174 yılında Hun hükümdarı Mo-tun öldüğü zaman, Orta Asya'da Türk birliğini gerçekleştirmiş, ayrıca birçok yabancı kavmi de kendi hâkimiyeti altına almıştı. Mo-tun'un devletinin sınırları; doğuda *Kore*'ye, batıda *Aral Gölü*'ne, kuzeyde *Yenisey Irmağı*'nın yukarı mecralarına, güneyde *Hindistan*'ın kuzeyine kadar ulaşmıştı (Gömeç, 2004, s. 115).

Orta Asya'da, *Sir-derya* bölgesinde, M.Ö. 3.-M.S. 5. yüzyıllar arası, *K'ang-kü* devri olarak da anılmaktadır. M.Ö. 3.-M.Ö. 2. yüzyılları arasında, *Çin* sınırlarında Doğu Hun Devleti yükselişi ve yayılması sonucunda, bazı boylar batıya göç etmişlerdi. Bunlardan, *K'ang-kü* ile aynı cinsden oldukları Çin kaynaklarında belirtilen, *Shiratori*'nin fikrine göre ikisi de, *K'ang-kü* gibi Türk olan, adları Çince *U-sun* (veya *Wu-sun*) ve *Yüe-ch'ih* (*Kuşan*=*Kuş*'lar), *K'ang-kü*'nün, doğusunda ve güneyinde komşuları olmuşlardı (Esin, 1976, s. 86-87).

Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra doğan boşlukta görülen en önemli boy grubu *Kanglı* (Kao-ch'e/Yüksek Arabalı) adıyla anılmıştı ki, *Moğolistan*'dan *Hazar Denizi*'ne kadar geniş bölgelerde yaşıyorlardı ve aralarında herhangi bir siyasi birlik bulunmuyordu. 6. yüzyılda Kanglı boylarının yerini Tölesler almış, daha doğrusu *Kanglı* adının yerinde *Töles* adı görülmüştür. Boylar aynı boylardır ve bir süreklilik söz konusudur. Çin kaynaklarından Sui Shu ve Pei Shih'de 6. yüzyılda Töles boylarının *Moğolistan*'ın doğusundaki *Kerulen Irmağı*'ndan Doğu Avrupa'da *Karadeniz*'e kadar coğrafi dağılımı hakkında bilgiler vardır (Taşağıl, 2013, s. 38-39).

Avrupa Hunları, 2. yüzyılda *Aşağı Volga* bölgesine yerleşmiş, 3. yüzyıldan sonra *Karadeniz*'in kuzeyindeki *Volga* ve *Dinyester* ırmakları arasında kalan bozkırlara gelerek İskitlerin yerini alan Sarmatlarla ilişki kurmuş, ayrıca *Dinyeper*'in batısındaki Gotlarla da komşu olmuşlardı. 374-375 yıllarında, Avrupa Hunları, Balamir'in yönetiminde *Don* ve *Dinyeper*'i aşarak Cermen kökenli Vizigotlara, Ostrogotlara, ayrıca Alanlara saldırmışlar ve onları yenmişlerdi. Avrupa Hunları, Uldız ve Muncuk dönemlerinde, *Ural* ovaları ile *Karpatların* rakipsiz hâkimi idiler. 420-430'lu yıllarda *İtalya*'da, *Galya*'da, hatta *Toulouse* kadar uzak bölgelerde bile Hun atlıları görülüyordu. 444-451 yıllarında, Avrupa Hun hükümdarı Attila, *İllirya*'yı (Arnavutluk), *Moesia*'yı, *Makedonya*'yı, *Trakya*'yı ele geçirmiş, *Tuna* ve *Ren* nehirlerinin yukarılarına kadar çıkmıştı (Roux, 2013, s. 70-73).

Akhunlar, 350'li yıllarda Juan-juanlar'dan ayrılarak, *Maveraiünnehir* ve *Semer kand* civarında Akhun Devleti'ni kurmuştu. Akhunlar, başta bu bölge olmak üzere, *İran* ve *Afganistan*'a, hatta *Anadolu*'ya uzanan akınlarda bulunmuşlardı. Gök-Türkler'in güneybatısındaki komşularıydılar (Taşağıl, 2014, s. 18).

Göktürkler, on yıl zarfında (550-560) doğuda *Sarı Deniz*'den batıda *Volga*'ya (İtil) kadar bütün göçebe kabileleri hâkimiyetleri altına almışlardı (Gumilev, 2011, s. 80). Gök-Türk hükümdarı Mukan Kağan (553-572)'in fetihleri sayesinde, Gök-Türk Devleti'nin sınırları, *Orta Asya*'yı tamamen kaplayacak şekilde, doğuda *Kore*'den batıda *Karadeniz*'e kadar uzanıyordu. *Moğolistan*'ın doğusundaki *Kerulen Irmağı*'ndan *Ural Dağları*'na kadar çok geniş bir sahada yayılmış olan Töles boylarının hepsi Mukan Kağan'ın idaresindeydi. Soğdluların himaye edilmesi ülke çapında ticareti geliştirmişti. *İpek Yolu*'nun büyük bir kısmı Gök-Türkler'in elindeydi, böylece tek bir devlet çatısı altında, *Ön Asya* ile *Uzak Doğu* arasındaki irtibat daha huzurlu yapıyordu. Gök-Türkler, zamanın bütün diğer devletlerinin hepsinden daha büyük ve güçlüydü. Çok geniş bir sahaya hâkim olan İstemi Yabgu (552-576), ağabeyi Bumın ve onun oğullarının doğuda Gök-Türk Devleti'ni genişlettiği sırada, batı bölgelerinde büyük çapta bir fetih hareketine girişmişti. İstemi Yabgu, ilk önce *Altay Dağları*'nın batısından başlayarak *Hazar Denizi*'ne kadar uzanan sahada dağınık olarak yaşayan Töles ve On Ogur boylarını kendine tabi hâle getirmişti. Soğdluların yaşadığı bilinen *Batı Türkistan* kentlerinin çoğunun İstemi Yabgu'nun eline geçmesiyle Gök-Türkler, *Çin*'den *Akdeniz*'e uzanan *İpek Yolu*'na hâkim olmuşlardı. Doğuda bugünkü *Doğu Türkistan*'ın doğu ucunda bulunan *Hami* kentinden batıda *Karadeniz*'e kadar uzanan geniş saha İstemi Yabgu'nun idaresindeydi (Taşağıl, 2014, s. 33, 38).

Batı Gök-Türk Kağanlığı'nın toprakları *Yedisu*, *Çu-Talas* ırmakları ve *Merkezi Tanrı Dağları* idi ve hâkimiyetlerini *Altay*, *Cungarya*, *Doğu Türkistan*'dan *Sir Derya*'ya, kuzeyde *İrtiş*'ten kuzey *Ural-İtil*'e kadar olan yerlere kadar genişletmişlerdi. Merkezi, *Tokmak*'ın yanındaki Ak Beşim harabesi olarak bilinen *Suyab* idi. *On Ok* budun, *Cungarya* ile *Talas-Karadağlar* arasında yaşıyordu (Karayev, 2000, s. 36).

Türgişler, 7. yüzyılın ortalarından 8. yüzyılın ortalarına kadar, *Altay Dağları*'nın batısından *Sir Derya*'ya kadar uzanan geniş düzlüklerde yaşıyorlardı. Bu coğrafyanın güneyinde zirveleri kar ve geniş buzullar ile kaplı *Tanrı Dağları*, kuzeyinde *Balkaş*, *Alagöl*, *Zaysan* gibi göller dizisi bulunuyordu. Türğiş boyları, bu verimli ve geniş arazide, çayırlarda hayvanlarını otlatarak göçebe bir yaşam sürüyorlar, başlıca hayvan sürülerini *İ-li*, *Çu* ve *Talas* ırmakları boylarında besliyorlardı (Salman, 1998, s. 11).

Oğuz-Kıpçak boyları, kışa doğru *Sirderya*, *Çu*, *Talas*, *İli* kıyılarına ve *Karatav* (Karadağ) ile *Alatav* (Aladağ)'ın eteklerine toplanırlar, yaza doğru göç ederek *Ulutav* (Uludağ), *Kişitav* (Küçük dağ), *Beşkazılık* (Karkaralı, Balkan, Kızılaray, Bayan, Karagaylı) dağlarını geçerek, *Sarisu*, *Esil*, *Nura*, *Torgay*, *Ertis* (İrtiş) ırmaklarının yemyeşil otlaklarına kadar yayılarak yerleşirlerdi (Seydimbek, 2000, s. 51). 10. yüzyılın ilk yarısında Oğuzlar, *Hazar Denizi*'nden *Sir Irmağı*'nın orta yatağındaki *Farab* (11. yüzyıldaki adı *Karaçuk*) ve *İşficab* yörelerine kadar olan yer ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı. Oğuz ülkesi batıda *Hazar Denizi*'ne uzanıyordu. 10. yüzyılın başlarında, o zamana kadar iskan edilmeyen *Hazar Denizi*'nin doğu tarafındaki *Siyah-Kuh* (Kara-Dağ) yarım adası Oğuzlar tarafından yurt tutulmuş ve bundan dolayı bu yarım ada *Mangışlağ* adını almıştı (Sümer, 1972, s. 33).

11. yüzyıl Oğuz boylarının anayurt *Türkistan*'dan *Anadolu*'ya akın ve göçlerine sahne olmuştur, boyların birbiri ardına geldiği bu Türk göçü sonraki birkaç asır boyunca da devam etmiştir. Moğollar'ın zuhurundan önce ve sonra *Anadolu*'ya gelen birçok Türk toplulukları, iskan edildikleri yerlerde kendi adları ile köyler oluşturmuşlar, evvelce yaşadıkları yerlerdeki birtakım köy, dağ, ırmak adlarını geldikleri sahalara da getirmişlerdir (Köprülü, 1959, s. 40'dan akt. Eröz, 1991, s. 15).

Dede Korkut Destanları (veya Dede Korkut Hikâyeleri, Dede Korkut Oğuznameleri), *Dumrul*, *Basat-Tepegöz*, *Bamsı Beyrek/Beyrek*, *Salur Kazan/Kazan*, *Begil-Emren*, *Boğaç Han*, *Kan Turalı*, *Egrek-Segrek*, *Uruz* gibi büyük destan dairelerinden oluşan; *Doğu Avrupa*'dan *Doğu Asya*'ya uzanan geniş bir alanda görülen; batıda *Anadolu*, *Avrupa*, *Greks*, anlatılarıyla; güneyde *Mezopotamya*, *Sümer*, *Akad*, *Babil*, *Asur*, *Fars*, *Hint*, *Tibet* anlatılarıyla; doğuda, *Moğol*, *Tunguz*, *Kore*, *Çin* anlatılarıyla; kuzeyde *Sibirya* ve çeşitli yerli halkların anlatılarıyla etkileşime giren ve

bağları olan; tarihin çeşitli dönemlerine ait; sözlü, yazılı, görsel kültürde; hikâye, efsane, masal, mit, hatta atasözü, deyim, el sanatı, heykel, süsleme, motif, roman, tiyatro, sinema/film, tv dizisi, çizgi film, çizgi roman, karikatür vb. çeşitli türlerde farklı varyantları ve uyarlamaları bulunan; bugün de anlatılmaya ve yaşamaya devam eden büyük bir destanlar bütünüdür.

Dede Korkut Destanları'nın destan, hikâye, efsane, masal, mit vb. farklı türlerde olmak üzere birçok varyantı, nüshası, el yazması vardır. Bunlardan en bilineni, buldukları yerler olan *Dresden* ve *Vatikan* adlarıyla bilinen iki ayrı nüshası olan *Dede Korkut Kitabı*'dır. Dede Korkut Destanları'nın bir varyantı *Türkmen Halk Nüshası* olup Türkmen/Türkmenistan varyantı olarak bilinmektedir. Dede Korkut Destanları'nın bir varyantı da 2019 yılında keşfedilen *Türkmen Sahra/Günbed* el yazmasıdır.

Muharrem Ergin'e göre, milli destanın dokuzuncu vasfı bir coğrafyaya sahip olmasıdır. Dede Korkut'ta da tarihe dayanma vasfının bir sonucu olarak böyle bir coğrafya vardır. Bu coğrafya görünüşte Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahası olarak görülse de bunun arkasında ya doğrudan doğruya ya da çok defa bu sahaya adapte edilmiş olarak Orta Asya'nın, Türkistan coğrafyasının unsurları yatmaktadır. Böylece eser destan olarak, zamansız ve mekânsız olan masal ve efsaneden çok ayrılmış olur (Ergin, 2017, s. 9).

Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut Destanları'nda tasvir edilen Oğuz boyunun Doğu Anadolu'da yaşadığı doğru değildir. Çünkü hiçbir devirde Doğu Anadolu'da bir Oğuz boyu oturmamıştır. Destanlarda anlatılan Oğuzların 11. yüzyılın ikinci yarısı ile 12. yüzyılın birinci yarısında Aşağı *Seyhun* boylarında, *Karaçuk Dağları* kesiminde yaşadığı düşünülmektedir (Sümer, 2007, s. 328).

Melek Erdem'e göre, Korkut Ata Destanlarının Türkmenistan varyantındaki yer adlarına bakıldığında Dresden nüshasındakilerle bazı fonetik farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkmenistan varyantına genel olarak bakıldığında Oğuzların Orta Asya'da Kazakistan sahasında, *Sirderya* boyları, *Ural Dağları*'nın güneybatısı ve bugünkü Türkmenistan sahasını da içeren, *Hazar'a*, *Tecen*, *Murgap* ve *Etrek* nehirlerine kadar giden bir saha görülmektedir (Erdem, 1998, s. 173). Melek Erdem'e göre, Türkmenistan varyantında, Dede Korkut Hikâyeleri'ne, özellikle de Salur Kazan'a dair çeşitli rivayetlerde de coğrafyaya dair izler bulmak mümkündür. *Merv*'den derlenen rivayetlerde, Salır Kazan'ın *İran*'la düşman olduğu, Salır Kazan'ın *Türkiye* vilayetinden bir pehlivan olduğu, *Semerkant* emiri İtemen'in Gacar tiresinden olduğu, Salır Kazan'ın *Semerkant*'ta evlendiği, yedi yıl orada kaldıktan sonra da yolunun, yeri kesin olarak anlaşılmayan *Balh* vilayetine düştüğü anlatılır. Başka bir rivayette Salır Kazan devrinde Ovgan (Afgan) şahının kızından ve Salır Kazan'ın da oraya gittiğinden bahsedilirken, başka bir rivayette *Hive* kenarında İtbiçen Özbek adlı bir pehlivandan söz edilir. Başka bir rivayette, Salır Kazan, *Senpul-Serpul* adlı yerden *Medine*'ye gider. Başka bir rivayete göre, Salır Kazan *Kabe*'ye giderken yolda ona evinin İtemcek tarafından basıldığını haber verirler, o da İtemcek'in *Amuderya*'nın ortasında yaşadığını öğrenip yola düşer, *Amuderya*'dan geçer. O vakitler Türkmenler *Amuderya*'nın karşı tarafında yaşamaktadırlar, sonra çoğalıp bu tarafına da geçmişler ve *Vas*'a göç etmişlerdir. Başka bir rivayete göre, Salur Kazan'ın *Senpul-Serpul* adlı yerde yaşadığından, çocuklarından Teke ve Ersarı'nın, *Amuderya*'nın karşısında oturduklarından, daha sonra ise Tekeler'in *Vas*'a göç ettiklerinden, Ersarıların ise orada kaldıklarından söz edilir. Tıpkı Dede Korkut Kitabı'nda olduğu gibi, Türkmenistan varyantında da *İstanbul*, *Rum*, *Şam*, *Mekke* ve *Medine* gibi yer adları geçmektedir (Erdem, 2005, s. 176).

Metin Ekici'ye göre, Türkistan/Türkmen Sahra/Günbed el yazmasında, soylamalarda bölge, kent ve illerden bahsedilip adeta Dede Korkut coğrafyası çizilmekte, *Kazakistan*'ın *Mangışlak* bölgesinden, *Kafkasya*, *Rumeli* ve *Mısır*'a kadar uzanan coğrafya tanıtılmakta ve bazı kentler kültürel hafızadaki unsurlarıyla açıklanmaktadır ki, bu durum da Oğuz boylarının tarih boyunca doğudan batıya yaşadıkları coğrafyanın genişliğini göstermektedir (Ekici, 2019, s. 23).

Kazakistan'da, *Korkut* hakkındaki efsanelerde, Korkut'un memleketi olarak “*Sirderya'nın kıyıları*” geçmektedir (Seydimbek, 2000, s. 65, 71, 77).

Akselev Seydimbek'e göre, Kazakistan'da, Korkut Ata'nın hayatı ve bestelediği küylerle ilgili efsane ve rivayetlerde geçen yer adları, Kazak bozkırlarına ait yer adları ve etnik adlandırmalar ile büyük benzerlik taşımaktadır, hatta aynılık söz konusudur. Bir rivayete göre Korkut, *Ulutav*'daki (Uludağ) *Sarın Tepesi*'nde kopuz çalardı. *Sarın Tepesi*'nin batısı ile güneybatısında *Korkıt Köli* (Korkut Gölü), *Korkıt Suyı* (Korkut Suyu, Çayı) denilen iki yer bulunmaktadır. Bu anlatılarda; *Ögiztav* (Öküz Dağı), *Targıldın Tavı* (Alaca (Dana) Dağı), *Kazıkurt Dağı* gibi dağlar ve *Sirderya*, *Şu*, *Talas*, *Atasu*, *Jemşi* gibi nehir ve kent adları vardır. *Şevildir* (Çavuldur) (Şımkent/Çimkent ili, Otrar civarı), *Jebeney* (Şıgıs, Doğu Kazakistan ili, Zaysan civarı), *Jemşi* (Jezkazgan ili, Balkaş civarı), *Bökeceli* (Çimkent ili, Sozak civarı), *Buzak* (Kızılorda ili, Sır/Sirderya civarı) gibi yer-su adları da Oğuz boylarının isimleriyle ilgilidir (Seydimbek, 2000, s. 59).

Eski Türkler içerisinde yaşadıkları coğrafyayı oldukça iyi tanıyan insanlardı. Eski Türkler, gerek konargöçer yaşamın bir sonucu olarak sık sık göç etmelerinden dolayı gerekse de bu yaşamın verdiği organizasyon bilgisinin, hareket yeteneğinin ve büyük devletler kurmalarının da bir sonucu olarak iyi bir coğrafya bilgisine sahiptiler. Tarihi kaynaklardaki bilgiler de bunu göstermektedir. Örneğin; 6. yüzyılda yaşamış bir Gök-Türk beyi olan Türk-Şad (Turksanthos), “*Ben, esirlerimiz olan Uar-Huni'lerin hangi yoldan Bizans'a gittiklerini biliyorum. Dinyeper'in, Meriç'in nerede olduğunu, Tuna'nın nereye aktığını da biliyorum. Gün doğusundan gün batısına kadar ülkeler bize diz çökmüştür. Bize karşı gelmek cesaretini gösteren Alanları, On-Ogurları görüyorsunuz. Roma'ya da geleceğiz*” (Kafesoğlu, 2012, s. 101) demektedir. 6. yüzyılda yaşamış bir Türk beyi bir Bizans elçisine, bulunduğu yer olan *Hazar Denizi*'nin kuzeyinden *İstanbul*'a kadar olan en büyük akarsuların adlarını tek sayabilmekte, üstelik günümüz İtalya'sında bulunan *Roma*'dan da bahsetmekteydi. Eski Türkler küçük bir köyde yaşamıyorlardı, aksine Kuzey Çin'den Macaristan'a kadar uzanan çok geniş bir alanda at sırtında dolaşıyorlardı. Sık sık bozkırda oradan oraya göç eden, yeri geldiği zaman uzak yerlere, aylarca, yıllarca süren seferlere çıkan eski Türklerin dünyanın bir ucundan öteki ucuna at sırtında dolaşarak kat ettiği mesafeyi bugün uçakla birçok kez seyahate çıkan bir insan bile kat etmemiştir. Eski Türklerin yaşamının destani bir yansıması olan Dede Korkut Destanlarını ve onun coğrafyasını değerlendirirken bu durumu göz önünde bulundurmak gerekir.

Dede Korkut Destanları'nda adı geçen yerler üçe ayrılabilir; birincisi, destanların Orta Asya'da ortaya çıktığı döneme ait yerler olup, bunlar destanlarda kimi zaman aynen korunmuştur, kimi zaman ise üst coğrafyanın da etkisiyle, kısmen değişerek kullanılmaya devam etmiş yerlerdir. *Aladağlar*, *Karadağlar*, *Karaçuk*, *Kazılık Dağı*, *Gökçe Deniz*, *Türkistan*, *Demirkapı* vb. buna örnektir; ikincisi, Orta Asya'da eski yurttaki yer adlarının sonradan göç edilerek gelinen yeni yurttaki kısmen değişikliğe uğramış yer adlarıdır. *Amit suyu*, *Bayburd*, *Gürcistan* gibi yer adları buna örnektir; üçüncüsü, destanlara sonradan dahil olan yer adlarıdır ki, bunlar destanların içerisinde sadece birkaç yerde, çoğunlukla da tek bir kez geçen yer adlarıdır. *Umman Denizi*, *Diyaarbekir*, *Mardin*, *Berde*, *Gence*, *Mekke*, *Medine* vb. buna örnektir.

Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bu yerlerden biri *Aladağ*'dır. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki *Aladağ*; destanın alt coğrafyası ve üst coğrafyasındaki yerini incelenecektir.

Dede Korkut'taki Aladağ

Dede Korkut'ta mekân olarak dağ kavramı sık geçmektedir. *Kara Tag*, *Arhu Beli Ala Tag*, *Kazılık Tag*, Dede Korkut'ta yer alan özel isimli dağlar olup, bu dağlar kimi zaman insan gibi kişileştirilmiştir. Dağ, Oğuz beylerinin av mekânlarıdır, ayrıca hayatın zorluklarını anlatmada sembolik bir kavram olarak, yükseklik ve hacim belirlemede ölçüt olarak kullanılmıştır (Karçığa, 2015, s. 385). Dede Korkut Oğuznameleri'nde dağlar ile suların birbirinden ayrılmadığı görülmekte olup, dağın geçtiği neredeyse her yerde su da geçmektedir. Dağ ve suların haber geçmesi motifi Oğuznamelerde sıkça yer almaktadır (Erdoğan, 2014, s. 60).

Dede Korkut Destanları için en önemli dağlar, destanların geçtiği, *Aladağlar*, *Karadağlar* ve *Kazılık Dağı*'dir. *Karadağlar* ve *Aladağlar*, günümüzde Kazakistan ve Kırgızistan sınırları içerisinde yer almaktadır, *Tanrı Dağları*'nin bir kolu ve uzantısıdır. *Kazılık Dağı*'nin ise günümüzün *Kazgurt Dağı* olduğu düşünülmektedir ki, yine bu bölgede bulunmaktadır.

Aladağ, Dede Korkut Kitabı'nda *Ala Dağ*, *Aladağ* olarak geçmektedir (Gökyay, 1973, s. 332). Dede Korkut Kitabı'nda adı 7 boyda geçer: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*, *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*, *Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*, *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu*, *Begil Oğlu Emren'in Boyu*, *Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu*, *İç Oğuza Taş (Dış) Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy* (Gökyay, 1973, s. 332).

Aladağ'ın adında geçen *ala* sözcüğünün, güney, doğu veya güneydoğu anlamlarına geldiği ve bu nedenle de Oğuz Ellerin merkezi olan yerlerin güney, doğu veya güneydoğusuna düşen dağların böyle adlandırıldığı dile getirilmiştir. (İbrahimof, 1961, s. 115 vd.'dan akt. Gökyay, 1973, s. 332-333). Orta Asya'nın Türkçe konuşan toplulukları arasında *alatağ*, *alatau* ve *alatao* terimlerinin, *sürekli karla kaplı veya dik kuşaklı dağ* anlamına geldiği belirtilmiştir (Murzayev, 1959, s. 24'ten akt. Agacanov, 2015, s. 93).

Behlül Abdulla'nın söylediğine göre, Türk ve Kafkas dillerinde *ala* sözcüğü dağla ilgili kullanıldığında *yüksek*, *hündür*, *uca* anlamına gelmektedir ki, Ala dağdaki *alada* bu anlamlarda kullanılmıştır (Abdulla, 2005, s. 4).

Pervin Ergun'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, birçok boyda, Hanlar Hanı Bayındır Han'ın mekânına giden dağlar hep *Ala Tağlar* olarak belirtilmiştir. Türkçe'de *ala* sözcüğü, *karışık renkli*, *çok renkli*, *benekli*, *açık kestane renkli* anlamlarına gelmektedir. Buradaki *ala* sözcüğü gerçek anlamda kullanılmamış, tanrısallığın bir ifadesi olarak kullanılmış ve *yücelik*, *yükseklik*, *görkemlilik* anlamları dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda *Ala dağ*, *yüksek*, *karlı dağ demektir*. *O, zirvesi göğe, cennete ulaşan dağdır*. Ayrıca *alalıkta* biraz da allık gizli olup, *al*, eski Türk inanç sisteminde hâkimiyetin sembolüdür ve han kavramına uygundur, çünkü, Türk inancında bu dünyada hâkimiyet hana bağlı, hâkimiyet ise Tanrı'ya aittir. Dede Korkut'taki *ala* sözcüğü biraz da bu anlamda kullanılmıştır. İnanışa göre *ala tağ*, cennet ve Tanrı'yla insan arasında bir aracı, bir nevi cennete açılan kapıdır (Ergun, 2003, s. 78-79). Pervin Ergun'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, *arku bili Ala Tağ* ifadesi, *akındulu görklü su* ile birlikte kullanılmaktadır. *Ala Dağ* ve *akıntılı görklü su* hanın tuğunu ve ilini sembolize eden kutlu varlıklar olup, *Arka beli Ala Dağ*, hanın obasının bulunduğu yerdir (Ergun, 2003, s. 86).

Mehmet Yardımcı'nın belirttiğine göre, Dede Korkut'ta geçen *ala* sözü renk kavramı dışında *ululuk*, *yücelik*, *yükseklik*, *görkemlilik* anlamlarında da kullanılmış, *Aladağ* derken, *görkemli*, *ulu dağ* kavramı işaret edilmiştir. *Al* sözünün, eski Türk inançlarında hâkimiyet sembolü olarak kullanıldığı da göz önünde bulundurulursa, *ala* sözünün *ulu*, *yüksek*, *hâkim* vb. anlamlarda kullanıldığı görülecektir. Günümüzde Anadolu'da Zile'de de *ala* sözü, *büyük*, *görkemli*, *yüksek*, *ulu* anlamlarını içerecek şekilde kullanılmıştır: Alacamescit Camii, Alacamescitzir Mahallesi, Alacamescibala Mahallesi (Yardımcı, 2016, s. 1503).

Veysel Şahin'e göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, kapalı-dar mekânlardan biri Begil'in ava çıktığı dağdır. Boydaki kapalı-dar bir mekân Begil'in Oğuz beyleri ile ve daha sonra öfkesini dindirmek için ava çıktığı dağlardır. Boydaki manzum kısımlarda geçen dağlar için kullanılan *arkuru*, *ala* ve *kara* ifadeleri, mekânın kişilerin zihinlerindeki tasavvurunun dışavurumudur. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda dağlar; *ala*, *kara*, *arkuru* ve *arku* gibi ifadeler kullanılarak konuları ve durumları pekiştirilmektedir (Şahin, 2017, s. 27-28).

Aysuda Şahin'in belirttiğine göre, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil'in Oğuz Beyleri ile ve daha sonra öfkesini dindirmek için ava çıktığı dağlar kapalı-dar bir mekândır. Manzum kısımlarda, *Arkuru yatan ala tağlar* ve *Kara tağlar öni* ifadelerinde geçen dağlar için kullanılan *arkuru*, *ala* ve *kara* ifadeleri mekânın kişilerin zihinlerindeki tasavvurunun dışavurumudur. Dağlar, Türk mitolojisinde yüceliği, sonsuzluğu ve Yaradılış Destanları'nda Tanrı'nın inzivaya

çekildiği yeri (Altın Dağ) simgelemektedir. Hikâyede *ala*, *kara*, *arkuru*, *arku* vb. ifadeler kullanılarak dağların konumları ve durumları pekiştirilmektedir. Dağlara verilen sıfatlardan da anlaşılacağı üzere Begil'in Salur Kazan tarafından küçük düşürüldüğü ve av sırasında yaralandığı mekânlar onu zamansız bir durumun eşiğine sürüklemektedir. Begil'in kızgınlıkla ava çıktığı mekân Begil için daralan bir mekândır. Bayındır Han'ın kendisine söylediği sözler yüzünden öfkelenen ve Oğuz'a asi olduğunu söyleyen Begil'in rahatlamak için çıktığı avda yaralanması, bulunduğu mekânı sınırlayıcı ve daraltıcı bir konuma sokmuştur (Şahin A., 2017, s. 235-236).

Vahid Zahidoğlu'na göre, Dede Korkut Destanı'nda *Ala Tag*, *Qara Tag* ifadeleri çoğunlukla araştırmacılar tarafından yer adları olarak değerlendirilmiştir. Ancak birçok örneklerde bu ifadelerin ikinci tarafını oluşturan *tag* sözcüğü *-lar* çoğul ve iyelik ekleriyle kullanılmıştır. Oysaki yer adı çoğul ve iyelik ekleriyle kullanılmamalıydı. *Ala tag* ve *qara tag* ifadelerinin bu şekilde kullanılması göstermektedir ki bunlar yer adları değildir. *Ala* ve *qara* sözcüklerinin her birinin bu ifadelerin terkinde *büyük* anlamı bildirdiğini belirtmekte fayda vardır. Farklı olarak, etimolojik açıdan *ala* sözcüğü genişliğe göre, *qara* sözcüğü ise yüceliğe ve azamete göre *büyük* anlamı içermektedir. Örneğin; Azerbaycan Türkçesi'nde *ala qapı*, *büyük (geniş) kapı* demektir (Zahidoğlu, 2020, s. 543).

Dede Korkut'ta Aladağlar, Oğuzların sık sık ava çıktığı heybetli dağlardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Oğuzların Aladağ'a ava çıkışı şöyle anlatılmıştır: "*Hemen konur atın çekdürdü, Kazan bütün bindi, yanınca kalın Oğuz begleri bindi. Tepel kaşga aygırına Dundar bindi. Gök bidevisin tartdurdu. Kazan Begün karındaşı Kara Güne binbi. Ağ bidevisin çekdürdü; Bayındır Hanun yağsın basan Şir Şemseddin bindi. Barasarun Bayburd hisarından parlayup uçan Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlu Kazana keşiş deyen Beg Yegenek boz aygırına bindi, Saya-varsam dükense olmaz, kalın Oğuz begleri bindi. Ala dağa ala leşker ile Kazan ava çıkıdı.*" (Gökyay, 1973, s. 16-17)

Dede Korkut Kitabı'ndaki boylarda *Aladağ*'ın adı şu şekillerde geçmektedir: *Arkuru Yatan Ala Dağ* (Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu) (Gökyay, 1973, s. 7), *Ala Dağ* (Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy) (Gökyay, 1973, s. 17), *Ala Dağ* (Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu) (Gökyay, 1973, s. 34), *Arku Beli Ala Dağ* (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu) (Gökyay, 1973, s. 88), *Arku Bili Ala Dağ* (Begil Oğlu Emren'in Boyu) (Gökyay, 1973, s. 116), *Arku Beli Ala Dağ* (Begil Oğlu Emren'in Boyu) (Gökyay, 1973, s. 117), *Arkuru Yatan Ala Dağ* (Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu) (Gökyay, 1973, s. 126), *Arku Beli, Ala Dağ* (Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu) (Gökyay, 1973, s. 131), *Aladağ* (İç Oğuz Taş (Dış) Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy) (Gökyay, 1973, s. 146), *Arku Beli, Ala Dağ* (İç Oğuz Taş (Dış) Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy) (Gökyay, 1973, s. 149).

M. Öcal Oğuz'a göre, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda, Alınça Kalesi'nin Kara Donlu Tekürü Oğuzlara tuzak kurmak için, içinde av hayvanlarının bulunduğu koru yaptırmıştır ki, Oğuzların yaşadığı yerin orman olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Oğuzlar, ava gitmek için Ala Dağ'a ya da Kara Dağ'a çıkmaktadırlar, bu unsurlar da onların daimi mekânlarının dağlar olmadığını göstermektedir. Türklerin atlı-göçebe medeniyetini meydana getiren bir millet olması, bu medeniyetin vücut bulacağı mekânın geniş otlakların ve bolca suyun bulunacağı düzlükler olması da, binlerce atın, devenin ve koyunun sürü hâlinde dolaşacağı mekânın orman veya dağ olmasına imkân olmadığını göstermektedir (Oğuz, 1996, s. 138-139).

Pervin Ergun'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde dağ kültü, Türkün dünya görüşüne uygun olarak Gök Tanrı inanç temeline dayanmakta olup, doğumda, ad almada, kız isteme törenlerinde, evlilikte, devletin bekasının temininde, ölümden, dualarda, kısacası yaşamın her safhasında dağ kültürüyle karşılaşmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde *ala dağlar* hâkimiyeti, *kara dağlar* yeryüzünü sembolize ederken, *Kazılık Dağı* ise yer altı, yeryüzü ve gök katlarını birleştiren dünyanın demir kazığı olarak görülmektedir (Ergun, 2003, s. 75).

Veysel Şahin'in belirttiğine göre, Dede Korkut'ta çevresel mekânlardan biri *Ala Dağ* çevresidir. Anlatı kişilerinin üzerinden duraksamadan geçtiği ve onların anılarında fazla bir yer

kaplamayan çevresel mekânlar, sadece fiziki olarak anımsanmaktadır (Şahin, 2017, s. 42). Veysel Şahin'e göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, adı geçen kapalı-dar mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Ala Dağ, hikâyelerde dramatik aksiyonun tekrardan yükselmesi için kullanılan av mekânlarından biri olup, Oğuz beylerinin avlanmak ve erginleşen gençleri güçte, kuvvette sınamak için kullandıkları bir geçiş mekânıdır. Görsel olarak açık-geniş bir mekân olan bu dağ, Dirse Han'ın yanında yer alan kırk namerdin Boğaç Han hakkında kötü konuşmaları sonucu dar bir mekâna dönüşür. Hikâyede kırk yiğit iken, kırk namerde dönüşen yiğitler, ötekileşen insanın mekânı daraltan yüzüdür. Kıskançlık, kin ve nefretin yüzünü yansıtan bu kişiler, dramatik aksiyonun ilerlemesinde rol oynamaktadır. Dede Korkut'ta; Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da Ala Dağ'ın adı mekânsal olarak geçmektedir (Şahin, 2017, s. 12-13). Veysel Şahin'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, besleyici geniş mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Dede Korkut tarafından Bamsı Beyrek'e ad verildikten sonra Oğuz beyleri ile birlikte Ala Dağ'a ava çıkmıştır. Doğa karşısında yaşam mücadelesi veren göçebe Oğuzlarda kahramanların kendilerine olan güveni pekiştirmesinde kahramanlık ve hünerlerini göstermede ava çıkma önemli bir törendir, çünkü kahramanlar doğaya karşı verdikleri bu mücadele sonrasında yaşamlarını sürdürürler. Hikâyede Banu Çiçek'in obası Bamsı Beyrek için açık bir geniş mekândır ki, kahramanın maceraya çağrılmasının ilk basamağı olan bu mekân önemli eşiklerden biridir. Bamsı Beyrek, Ala Dağ'da geyikleri kovalarken Banu Çiçek'in otağını görüp otağın kime ait olduğunu öğrenmiştir. Bu tür açık-geniş mekânlarda, kahramanlar etrafındaki varlıklarla olumlu bir ilişki kurmakta ve bu olumlu ilişki sayesinde de kişi kendi dünyasını tanıyarak kurucu ve kuşatıcı bir mekâna yolculuğa çıkmaktadır (Şahin, 2017, s. 32, 36-37).

Aysuda Şahin'e göre, Dede Korkut'ta yer alan bazı hikâyelerde Tanrı'ya ulaşmanın basamağı olan ulu dağ adlarına (Kazılık Dağı, Ala Dağ, Karaca Dağ vs.) rastlanmaktadır. Bu dağlara Tanrı'ya ulaşması için sunulacak isteklerin ancak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sayılan olağanüstü niteliklere sahip kişilerin mekânlarında yapılan dualar, ritüeller sonucunda yerine ulaşılacağına inanılmıştır (Şahin A., 2017, s. 108). Aysuda Şahin'e göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, algısal mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, kapalı-dar mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, avların yapıldığı yer olan Ala Dağ, hikâyelerde dramatik aksiyonun tekrardan yükselmesi için kullanılan av mekânlarından biridir. Ala Dağ, Oğuz beylerinin avlanmak ve erginleşen gençleri güçte, kuvvette sınamak için kullandıkları bir geçiş mekânı olup, görsel olarak açık-geniş bir mekân olan bu dağ, Dirse Han'ın yanında yer alan kırk namerdin Boğaç Han hakkında kötü konuşmaları sonucu dar bir mekâna dönüşmüştür. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda ve Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'larda da Ala Dağ'ın adı mekânsal olarak geçmektedir (Şahin A., 2017, s. 54-55).

Yine Aysuda Şahin'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, çevresel mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Kahramanlar bu mekânlarda sürekli olarak bulunmazlar (Şahin A., 2017, s. 72). Aysuda Şahin'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, algısal mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. İnsanın mekâna huzurlu bir şekilde ilişki kurduğu yerler açık geniş mekânlar olup, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, geniş mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Ala Dağ, Dede Korkut'ta Oğuz beylerinin ava çıkmak için kullandıkları açık mekânlardan biridir. Dede Korkut tarafından Bamsı Beyrek'e ad verildikten sonra Oğuz beyleri birlikte Ala Dağ'a ava çıkmıştır (Şahin A., 2017, s. 100, 104). Aysuda Şahin'e göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, çevresel mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Bu mekânlar isim olarak hikâyede yer alır ve kişiler bu mekânları bir geçiş mekânı olarak kullanırlar. Açık-geniş mekânlar insanla bütünleşen, huzurun, ferahlık ve aydınlığın mekânlarıdır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, açık mekânlardan biri *Arku Bil*, biri de *Arku Su*'dur. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, açık-geniş mekânlardan biri *Ala Dağ*'dir. Ala Dağ, Oğuzları bütün yiğitlerinin av avlamak ve yiğitlik

göstermek için çıktıkları mekân olup, kişiler bu mekânlarda bireyselleşme süreçlerini tamamladıkları ve ortak hafızayı canlı tuttıkları için bu mekân hikâyede açık geniş mekândır. Ala Dağ, sadece bu hikâyede değil, Dede Korkut Hikâyeleri'nin genelinde görülen bir mekândır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, *Arku Bil* de hikâyede sıkça görülen açık bir mekândır. Selcen Hatun'un Kan Turalı için söylediği soylamada *Arku Bili Ala tağı* ve Kan Turalı'nın yanındaki kırk yiğit onu överken de *Arhu Bili Ala tağı* ifadelerinde *Arku Bil* mekânından bahsederler. Bu dağ yiğitler için Ala Dağ kadar önemli bir mekândır. Bu dağlarda yiğitler av avlayıp, kuş kuşlayıp kafir ile savaştıkları kutsal mekânlardan biridir. Kahramanların kendilerini kanıtladıkları bu mekân hikâyede açık-geniş bir mekândır (Şahin A., 2017, s. 172, 175-176). Aysuda Şahin'e göre, algısal mekânlar, yeni anlamlar ve değerler üreten kişilerin değişim ve dönüşümlerini yansıtan mekânlar olup, kişilerin düşünce dünyalarını, fikirlerini beden dilleri ile ifade ettikleri mekânlardır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda algısal mekânlardan biri Begil'in ava çıktığı *Arku Bili Ala Tağ*'dır. Kapalı-dar mekânlar kişilerin erginleşme/ben olma yolunda önlerine çıkan, ruhsal olarak yitikleşen ve kişileri engelleyen mekânlar olup, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda bu mekânlardan biri Begil'in ava çıktığı dağdır (Şahin A., 2017, s. 233). Aysuda Şahin'e göre, İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, çevresel mekânlardan biri *Arku Bili Ala Tağ*'dır. Arku Bili Ala Dağ dekoratif bir mekân özelliği ile metin içerisinde yer almakta olup, hikâyede kahramanlar için önemli bir derinliğe sahip değildir (Şahin A., 2017, s. 288).

Dede Korkut'ta *Aladağ*'ın bazı boylarda *Arku* ile birlikte geçtiği görülmektedir: Arku, Dede Korkut Kitabı'nda *Arku* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 4 boyda geçer: *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu*, *Begil Oğlu Emren'in Boyu*, *Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu*, *İç Oğuza Taş (Dış) Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy* (Gökyay, 1973, s. 332).

Ali Duymaz'a göre, *Arku Bil* veya *Arku Mil* adı Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda sıkça geçmektedir. *Arku Bili*, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda birkaç yerde, ayrıca Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda ve İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da da geçmektedir. Muharrem Ergin'in *Arku Mil* veya *Arhu Bil* olarak okuduğu yer adını Orhan Şaik Gökyay *Arku-Bel* şeklinde okumuştur. Ali Duymaz'a göre, Ala Dağ, aynı zamanda Oğuzların ava çıktığı yerdir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Oğuzlar Ala Dağ'a ava çıkmıştır. Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Begil de Ala dağlarda ava çıkmış, avda bacağı kırmıştır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Ala Tağ, Bayındır Han'ın divanına varmak için aşılması gereken bir dağdır. Ala Tağ'ın bu durumu Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda da vardır. İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da ise Ala Tağ, Kazan Han'ın çadırını, otağını diktiği yerdir (Duymaz, 1999, s. 378-380). Ali Duymaz'a göre, Ala Dağ, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, *karşu yatan Ala Tağ* şeklinde de geçmektedir. Burada bir yanlış nitelendirme söz konusu olabilir. Çünkü Ala Dağ'ın sıfatı *karşu yatan* değil *arkurı yatan* olmalıdır. *Karşu yatan* ancak Kara Dağ'ın sıfatı olabilir (Duymaz, 1999, s. 378). Aslında bu durumun birçok nedeni olabilir; bu nedenlerden biri destanların farklı Türk boyları tarafından taşınmış olması olabilir. Farklı Türk boylarının konumunun değişmesi nedeniyle dağlar arkada veya karşıda kalabilir. Bir diğer nedeni eski Türklerin göçebe oluşundan kaynaklanıyor olabilir. Göçebe, konar-göçer boylar yer değiştirdikçe dağlar arkada veya karşıda kalabilir. Destan anlatıcısının anlatım sırasında metnin bazı yerlerinde değişiklikler yapmış olması da bir başka neden olabilir.

Semih Tezcan, Dede Korkut Kitabı'ndaki *arqu* sözcüğünün Kaşgarlı Mahmud'da geçen *arqu-argu* (ova) biçimiyle ilgili olması olasılığını önermiştir, fakat kendisinden önceki araştırmacılar gibi o da ifadeyi *Arqu beli* şeklinde okumuş ve coğrafi ad gibi açıklamıştır (Tezcan, 2001, s. 248-249'dan akt. Zahidoğlu, 2020, s. 540).

Behlül Abdulla'ya göre, Dede Korkut Kitabı'nda *arqurı* sözü dokuz kere geçmektedir, bunların altısı Ala dağla ilgilidir. S. Elizade'nin esas metninde Ala dağla ilgili bütün hâllerde *arkurı* olarak geçen bu sözcük, sadeleştirilmiş metinde ise *çılpaq yatan*, *çılpaq qalan*, *yalçın uca dağ*, *yalçın qayalı*, *çarpaz yatan* olarak anlamlandırılmıştır (Abdulla, 2005, s. 4-5). Behlül Abdulla'ya göre, *arqurı yatan Ala dağ*'daki *arqurı*; *çılpaq*, *yalçın*, *çarpaz* olarak açıklansa da *eyri*,

köndelen anlamlarına gelmektedir ki, *arquru yatan Ala dağ*, aslında *köndelen yatan ala dağ* demektir (Abdulla, 2005, s. 6). Behlul Abdulla'ya göre, birçok araştırmacılarca *arku beli* vb. şekillerde okunan ifadeyi Hamit Araslı *iri qobulu*, *ir qobulu* şekillerinde okurken; Ş. Gemşidov da ifadeyi *erqu milli*, *erqu belli*, *iri qobulu* şekillerinde okumuştur. Behlul Abdulla'ya göre, *ir qobulu* yazılışı doğrudur. Eski Türk dillerinde *irin* bir anlamı da *daş* demektir. *İr qobulu Ala dağ* ise *Daş oyuqlu Ala dağ*, *Sıldırım qayalı Ala dağ*, *Daş qayalı Ala dağ*, özellikle *Daş mağaralı Ala Dağ* anlamındadır (Abdulla, 2005, s. 9-11).

Veysel Şahin'e göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, açık-geniş mekânlardan biri *Arku Bil*, biri de *Arku Su*'dur (Şahin, 2017, s. 33).

Vahid Zahidoğlu'nun söylediğine göre, *Arqu belli* ifadesi; Dresden nüshasında daha çok *Arqu beli* olarak, ayrıca *arxu beli*, *arku meli* şekillerinde de geçmektedir; Dresden nüshasının 6., 9., 10. ve 12. boylarında kullanılmıştır. 6., 9., 10. boylar ve 12. boyun sonu Vatikan nüshasında olmadığı için ifade o nüshada yoktur; Dresden nüshasında her zaman *Ala tag* tamlamasıyla birlikte kullanılmıştır. Bütün basımlarda tamlama *Arqu belli* şeklinde coğrafi isim gibi okunmuştur, fakat *Arqu bel* ve *Ala tag* tamlamaları coğrafi isim olarak aynı cinsten cümle öğeleri gibi kullanılsaydı, bütün durumlarda *Arqu belli*, *Ala tagı* veya *Arqu belden*, *Ala tagdan* biçiminde olması gerekirdi. Oysaki birçok yerlerde *Arqu belli Ala tagdan* biçimindedir ve aynı cinsten öğeler arasında uyum bozulmuştur. İfadenin *arqu belli Ala tagı* ve *Arqu belli Ala tagdan* şeklinde okunması gerekir. *Arqu* sözcüğü Eski Uygur metinlerinde *derelerle bölünmüş (ayrılmış) (dağ hakkında)* anlamında görülmektedir: *arqu tagları yanıqurtur (derelerle bölünmüş (parçalanmış) dağlara aksi seda verdirir)*. Kaşgarlı Mahmud, *argu* şeklinde verdiği bu sözcüğün *dağlar arasındaki ova* anlamını ifade ettiğini belirtmiştir. Vahid Zahidoğlu'na göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki ifadenin *arqu belli* şeklinde okunuşu daha doğrudur. *Arqu belli* ifadesi her yerde bir *l* harfiyle yazılmış ve harfin üstünde şedde konulmamıştır. Dede Korkut Kitabı'nda Türkçe kökenli çift ünsüzle kullanılan sözcüklerin bir sıra durumlarda şeddesiz yazılması hâlleri görülmektedir. Örneğin; *Derbend(d)deki* vs. Bunları göz önünde bulundurarak *arqu belli Ala tagı* veya *arqu belli Ala tagdan* ifadelerindeki *arqu* sözcüğünü *derelerle bölünmüş (ayrılmış)* anlamında kullanmak daha mantıklıdır: *beli (sırtı) derelerle bölünmüş (parçalanmış); beli girintili, çıkıntılı*. *Arqu belli* ifadesi *Ala Tagın* her zaman için tamlayanı olup, onun rölyefini yansıtmaktadır. Gerçekten de sıra dağlar derelerle parçalanmış şekilde uzanıp gider (Zahidoğlu, 2020, s. 539-541).

1) Alt Coğrafya

Dede Korkut'taki Aladağ, destanın alt coğrafyasında Türklerin anayurdu Orta Asya'dadır:

Türkoloji alanında önemli bir yere sahip olan Zeki Velidi Togan, 4.7.1936 tarihinde Orhan Şaik Gökyay'a bir mektup göndermiştir. Bu mektubu yazan Zeki Velidi Togan'a göre, Dede Korkut'taki tarihi ve coğrafi adların çoğu, hikâyelerin Oğuzların Türkistan'da yaşadıkları bir zamana ait olduğunu göstermektedir. Örneğin, *Karacuk Dağı*, *Karşu Yatan Kara Dağ*, *Ala Dağ*, *Kanlı Koca*, *Uşun Koca* ve saire gibi adlar hep Türkistan'a aittir. Oğuzlar bunları batıya getirirken oraya göre mahallileştirmişler ve batıda meydana gelen olaylar ile de karıştırmışlardır. Bu nedenle hikâyelerdeki tarihi ve coğrafi adları doğru tespit edebilmek güçtür (Gökyay, 1973, s. XLIV).

Dede Korkut araştırmacılığında öncü kişilerden biri olan ve birçok değerli eseri ve çalışması bulunan Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut'ta, dağların şamanlıkla ilgisi belirsiz olmakla birlikte, başta *Kazılık Dağı* olmak üzere *Karadağ*, *Aladağ* gibi dağlar çeşitli münasebetlerle geçmektedir. Karacuk Çoban'ın adı da Karacuk Dağ ile ilgilidir. Anadolu'da bu dağların adıyla anılan dağlar vardır. Kazılık Dağı'na, Boğaç Han'ın anasına söylediği soylamada değinilmektedir ki, silik olmakla birlikte, Türklerdeki dağ kültürünün bir izidir (Gökyay, 1973, s. CCXCVIII-CCXCIX).

Orta Asya Türk tarihi ve arkeolojii alanında değerli çalışmaları bulunan, arkeolog Alkey Margulan'a göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlarda geçen yer adlarından Kazakistan

topraklarında görülenleri şunlardır: *Arku Beli (Arka)*, *Ala Dağ (Alatav)*, *Altı Ağaç (Altağaç)*, *Kazılık*, *Karaçuk (Karaşık, Karatav)* (Margulan, 2000, s. 143).

Eski Türk tarihi ve kültürü hakkında birçok önemli esere ve çalışmaya imza atmış olan Bahaeddin Ögel'e göre, Dede Korkut'taki, *Arku-beli aladağ* ifadesindeki *arku-beli* sözü iyice anlaşılammaktadır. Yine Dede Korkut Kitabı'nda, *arkuru* sözü, *ters*, *karşılıklı* ve biraz da *çapraz* anlamında görülmektedir. Bu anlayışın, yön gösterme eki (elativ) ve *arku-ru* türeyişiyle yorumlanabilmesi, mümkündür. *Arku-beli*, burada bir bel veya geçit adı da olabilir. *Arku* sözü eski Türkçede *iki dağ arasındaki uçurum* veya *boğazlarla kesilmiş (dağ)* demektir. Eski Uygur yazılarında, *yalçın dağları yankıladı*, *çınılattı* denirken de, yalçın yerine şöyle denilmiştir: *Arku tagları yangıkurtur*. *Yalçın boğazlı dağ* da Uygur yazılarında *arkuluğ tag* diye adlandırılıyordu. Burada görülüyor ki, Dede Korkut, Türk kültürü ile dilinin en eski köklerine kadar inebilmektedir. Buradaki *Arku-bel* de belki, *uçurumlu bel*, *geçit* karşılığı olarak söylenmiştir. *Ala-dağ*, bir tanıtma mı, yoksa belirli bir dağın adı mı, bu bilinmemektedir. *Arku* sözü eski Anadolu yazılarında ve Tarama Sözlüğü içinde de çok geçmektedir. *Arkuru* sözü ve anlayışı, eski Uygur yazılarında da görülmektedir. Aslında en eski anlamı, *ters durma* demektir. Uygur yazılarında, "*kadınların karında oğul ters durup (oğul arkuru turur), doğuramazlar*", gibi sözler geçmektedir. Nitekim Dede Korkut'ta da *arkuru* sözünün bir *ters yüz etme* anlamında kullanıldığı yerler vardır: "*Uruz Beg'i kafirler, cezayla öldürelim diye, kapı eşiği üzerine arkuru bırakmışlar idi.*" Bu bakımdan *arkuru yatan aladağlar* ifadesinin, *birbirlerini kesen, çapraz dağlar* anlam ve yorumu en uygun bir görüş olsa gerektir. Nitekim eski Anadolu yazılarında da bu anlayış görülmektedir: *Üzerine arkuru arkuru odunlar koyup..* Eski Uygur yazılarında da dokuma tezgahlarının, *arış ve arkaç ipleri için, ikigü arkuru turkuru kavşurup* deniyordu. Dede Korkut'un destan dilinde duygu ve düşüncelerin sağlam ve oturmuş kalıplar içinde anlatıldıkları görülmektedir (Ögel, 1995, s. 443-444).

Bahaeddin Ögel'e göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki *ala dağlar*, ruh ve duygu bakımından, bambaşka dağlardır. *Ala dağlar* daha çok *leşker*, *otağ*, *haber*, *aşma*, ve *savaş* ile ilgili konulardan söz açıldığı zaman yer almaktadırlar: "*Ala dağa, ala leşker konmuş idi...*", "*Ala dağda çadırın otağın dikti..*", "*Ala dağdan haber geçe..*", "*Arku beli ala dağdan dünin (geceleyin) aşan..*", "*Arkuru yatan ala dağ eteğine vardım, kanlı Oğuz illerinde dernek var imiş, anda vardım..*", "*Arku beli ala dağ..*" Bu örnekler de gösteriyor ki *ala dağlar*, çeşitli renkleri içinde toplayan, estetik, fakat olaylarla ilgili bir görünme ile anlatılıyorlardı (Ögel, 1995, s. 442).

Dede Korkut'la ilgili değerli çalışmaları bulunan Ali Duymaz'a göre, Dede Korkut'ta Oğuz'un merkezi olan Bayındır Han'ın divanına ve dolayısıyla Salur Kazan'a ulaşmak, avlanmak, kanlı kafir illerine ulaşmak için aşılması gereken engellerden birisi *Arku Bil*, *Ala Tağ* veya *Arkuru yatan Ala Tağ*'dir. *Arku Bil*, *Ala Tağ* veya *Arkuru yatan Ala Tağ* kavramları, özel isim olmaktan öte, farklı imla ve okunuşlarına karşın çok eskiden beri canlılığını koruyan bir kalıp sözdür. Bu bakımdan çok eski devirlerde ve coğrafyalarda belirli bir dağı işaret etmiş olan bu söz, her yeni coğrafyaya adapte edilebilecek niteliktedir. Türklerin gittikleri yerlere yer adlarını da taşıyarak getirdiği, ayrıca pek çok yerde *Kara Dağ*, *Ala Dağ* gibi dağ adlarının bulunduğu dikkate alınırca, bu adlardan hareketle Dede Korkut Hikâyeleri'ni veya en azından Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nu belirli bir coğrafya ve zamana bağlamak yanlış olur. Ayrıca bu konuda *Divanü Lügat-it-Türk*'te verilen bir bilgiyle de ilgili kurulabilir. Bu eserde *Argu* sözü hem iki dağ arası anlamında bir genel isim hem de Talas ile Balasagun arasında iki dağ arasında kalan şehirlere verilen bir özel isimdir. Ayrıca bir Türk boyunun da adıdır. *Ala Dağ* adını taşıyan bir dağın da Talas havzasında bulunduğu dikkate alınırca hikâyelerde geçen *arkuru* ve *ala tağ* sözlerine yeni bir anlam verilebilir ki, bu husus, bu hikâyeyi Yakın Doğu devrine ait gören görüşler açısından önemli sayılmalıdır (Duymaz, 1999, s. 380-381).

Ali Duymaz'a göre, Dede Korkut'ta, kişi isimlerini niteleyen epitetlerde bir aliterasyonun söz konusu olması gibi yer adlarında da aynı durum söz konusudur. Boz atlı Bamsı Beyrek, Konur atlı Kazan ifadelerinde olduğu gibi aliterasyon veya asonansa uygun olarak *karşu yatan kara tağın* karşısına bir de *arkuru yatan ala tağ* konmuştur. Ayrıca bu ifadeler neredeyse tamamıyla

soylamalarda geçmekte ve birbirine çok yakın şekilde kalıplaşmış durumdadır ki, destan üslubu da bunu gerektirmektedir (Duymaz, 1999, s. 381).

Dede Korkut ve destanın coğrafyası hakkında değerli çalışmaları bulunan Üçler Bulduk'a göre, Dede Korkut Destanları'nın oluşum tarihi ile ilgili olan coğrafya Faruk Sümer'in belirttiği 11. yüzyılda Orta Asya'daki Karaçuk Dağları'nda yaşayan Oğuzların yurdu olan *Tarihi Oğuz Eli* ile örtüşmektedir. Destanlarda bir vesile ile adı verilen *Karaçuk, Aladağ, Kazılık/Kazıgurt Dağları* ile *Türkistan* tabirleri bu coğrafyanın hatıralarını taşımaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin tesbit veya yazıya geçirildiği zaman ise Azerbaycan ve Doğu Anadolu coğrafyası ile birlikte düşünülmelidir (Bulduk, 2020, s. 12). Üçler Bulduk'a göre, *Aladağ*, aynı zamanda Kazan Han'ın otağını kurduğu, divanının bulunduğu merkez durumundadır. Orta Asya'da Çungarya ve Balkaş Gölü havzasını ayıran bölgede ve Batı Türkistan'ın kuzey doğusunda Isık Göl ile Almatı arasında uzanan *Ala Dağlar*'ın varlığı bilinmektedir (Bulduk, 1997, s. 469).

Ali Öztürk'ün belirttiğine göre, Dede Korkut Destanları'ndaki olayların arkasında, belki de tarihi coğrafyayı gösteren yerler, Orta Asya ve Türkistan sınırları içindeki yerlerdir. Buralar destanların ve destanlara kaynak olan tarihin beşiğidir. Dede Korkut'ta bu yerler; *Karlık Dağ, Karacuk Dağ, Kara Dağ (Kara dağlar), Ala Dağ, Kazılık Dağ, Gökçe Deniz (Hazar Denizi), Türkistan (Ulu Türkistan), Demir Kapı, Gün doğusu Genk Yer (Horasan ili-Topkapı Sarayı Oğuznamesi)*'dir. Dede Korkut'taki *Ala Tağ (Tav)*'ın adını taşıyan dağ için birkaç yer gösterilebilirse de, daha çok Türkistan'da Çungarya ile Balkaş Gölü havzasını ayıran *Ala Dağ* ile Batı Türkistanın kuzey doğusunda Isık Göl ile Alma Ata arasında uzanan dağların olabileceği kabul edilmektedir (Öztürk, 2012, s. 287, 290-291).

Akselev Seydimbek'e göre, kışa doğru *Sirderya, Çu, Talas, İle* kıyılarına ve *Karatav (Karadağ)* ile *Alatav (Aladağ)*'in eteklerine toplaşan kalabalık Oğuz-Kıpçak kavmi, yaza doğru göç ederek *Ulutav (Uludağ), Kışitav (Küçük dağ), Beşkızlık (Karkaralı, Balkan, Kızılaray, Bayan, Karagaylı) dağlarını* geçerek, *Sarısu, Esil, Nura, Torgay, Ertis (İrtiş)* nehirlerinin yemyeşil otlaklarına kadar yayılarak yerleşirlerdi. (Seydimbek, 2000, s. 51).

Camıu't-Tevarih'e göre, *Aladağ*, Oğuz Han'ın yurduydü: Oğuz Han, “*Böylece bütün Çin'i, Maçin diyarını ve Nenkiyas'ı ele geçirdi. Oralardan pek çok mal ve ganimet alıp kendi vatani olan Türkistan'a dönerek Ortav ve Alatağ'a indi*” (Togan, 1982, s. 21). Burada *Ortav* ve *Alatağ* adları birlikte geçmektedir. Ancak eserde sıklıkla *Ortav* ve *Kürtag* adları birlikte geçmektedir. Türklerin atası olarak belirtilen Yafes (Olçay Han), yaz aylarını burada, İpanç şehri yakınlarındaki *Ortav* ve *Kürtag*'da geçiriyordu: “*Yafes, Türklerin deyişine göre Olçay Han diye lakap alır. O göçebe olarak yaşıyordu. Yaylak ve kışlak'ı Türkistan'da olup yaz aylarını İpanç şehri yakınlarındaki Ortav ve Kürtag'da, kışları da aynı yörelerdeki (Karakurum diye meşhur olan) Karakum'daki Borsuk adlı yerde geçiriyordu*” (Togan, 1982, s. 17). Eserde *Ortav* ve *Kürtag*, Oğuz Han'ın yurdu olarak geçmektedir: Oğuz Han, “*buradan kendi yurdu olan Ortav ve Kürtag'a hareket etti*” (Togan, 1982, s. 22).

Tarihi Türk coğrafyasında önemli bir yeri olan, Batı Türk coğrafyasının merkezi bölgelerinden biri olan *Aladağlar*, sadece Dede Korkut'ta değil, aynı zamanda diğer Türk sözlü kültür ürünlerinde, destanlarında da önemli bir yere sahiptir:

Eski Türk tarihi konusunda değerli eser ve çalışmaları bulunan Sergey Grigoreviç Agacanov'a göre, eski Özbek destanı *Alpamiş*'da, *Astardağ Dağı*'nın adı *Alatav* olarak geçmektedir. Bu isim, *T'ien-shan Dağı (Tanrı Dağları)*'nin Kırgız Türçesindeki adı olan *Alatoo*'nun eşanlamlısıdır (Agacanov, 2015, s. 93).

Bahaeddin Ögel'e göre, *Manas Destanı*, Kırgızların milli destanıdır. Manas'ın yaşamı, esas itibarıyla *Talas nehrinin* kaynaklarını oluşturan, *Talas Ala Dağları*'nda geçmişti. Batıda Oğuzların yurdu *Karaçuk Dağı* ve doğuda da Alma Ata'ya kadar uzanan *Çu vadisi* ve *Isık Göl*, onun at oynattığı yerler olmuştu. Bu nedenle Bahaeddin Ögel, *Manas Destanı*'nı, bir nevi Oğuz Destanı'nın bir devamı olarak alıp, bu görüşe göre incelemiştir (Ögel, 1993, s. 496). Bahaeddin

Ögel'e göre, "Aladağ, akansu gibi Manas Han" sözünde dağ, hanların bir sembolü olarak gösterilmiştir (Ögel, 1995, s. 457).

Altay Türklerinin *Kөгüdey-Kökşin Destanı*'nda, Boody Koo, kendini şöyle tanıtmaktadır: "Ay altında yaylanan / Ala dağ atamdır / Güneş altında uzanan / Boz dağ anamdır" (Türker, 2012, s. 86).

Baraba-Om Türklerinden yapılan bir derlemede şöyle demektedir: "...Orada, at kemikleri (at süögü), Ala-dağ (ala tav) gibi oldu; erlerin kemikleri ise, çatlak (ezir) dağlar gibi oldu!..." (Ögel, 1995, s. 438).

Dede Korkut'la ilgili değerli çalışmaları ve tespitleri bulunan Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit etmişti (Ercilasun, 2000, s. 158; Ercilasun, 2002, s. 33; Ercilasun, 2004, s. 126). Biz de Ahmet Bican Ercilasun'un bu tespitlerine katılmış ve bazı eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019, s. 426-445; Eyüboğlu, 2022, s. 105-108; Eyüboğlu, 2022b, s. 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 426-445; Eyüboğlu, 2022, s. 105-108; Eyüboğlu, 2022b, s. 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destandaki en üst yönetici olan Bayındır Han tipinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 268-275; Eyüboğlu, 2022, s. 106-107; Eyüboğlu, 2022b, s. 289-300).

Dede Korkut'un önemli bir tarihi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Dede Korkut'un alt coğrafyasının önemli bir tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Özellikle Dede Korkut'taki *Aladağ, Karadağ, Karaçuk, Kazılık Dağı, Türkistan, Amut Suyu/Amu Derya, Sir Suyu/Sir Derya, Demirkapı* vb. birçok yer adı destanın tarihi coğrafyasını yansıtmaktadır.

Dede Korkut'ta adı geçen *Aladağ*, günümüzde de aynı adı taşıyan *Aladağlar (Alatau/Alatav)*'dir:

Dede Korkut'ta *Arku Beli Ala Dağ* ifadesinde adı *Ala Dağ* ile birlikte geçen *Arku* yer adı adeta Dede Korkut Destanları'nın tarihi alt coğrafyasının Orta Asya olduğunu göstermektedir. Çünkü *Argu*, Orta Asya'da önemli bir tarihi bölgedir:

Türk kültürüyle ilgili değerli eserleri ve çalışmaları bulunan Nejat Birdoğan'a göre, Çin kaynaklarında birçok defa adı geçen kan terleyen atlar Türklerin bir özelliği olup, Türk lehçelerinde adı geçen *argımak, argınat* veya *argin* denilen bir at cinsi, özellikle Fergana'da bulunuyor ve Çinliler tarafından yüksek karşılıkla satın alınıyordu. Kaynaklarda ilk kez M.Ö. 104 yılında adı geçen bu atların bir cilt hastalığı vardır ki, omuzlarda hafif kanamalara sebep olur ve tere bir kırmızılık verirdi (Birdoğan, 1996, s. 48). Buradaki at cinsinin adı olan *argımak, argınat, argın, argu* bölgesinin adıyla ilgili olabilir ki, atlar, bu bölgede yetişmesinden veya bu bölgede yaşayan Türk boylarının adından dolayı bu adı almış olsa gerektir.

Turfan yakınlarındaki Hoço harabelerinde bulunan Uygurca yazılmış bir Mani metninde, Karluk Devleti'nin kuruluşu ile ilgili satırlarda *Argu*'nun adı geçmektedir: "ç(e)rig Türk ulus, argu, tlas / Köğün içi-nte.yme yokarı kodı / ilgerü kirü atı iştilmiş yme / küsi sorulmuş kutluğ ulus" (*asker Türk milleti, Argu, Talas / vadisi içinde, Ve yukarı-aşağı / ileri-geri adı duyulmuş ve. / şöreti sorulmuş şanlı ulus*) ifadesinde de *Argu*'nun, *Argu, Talas Vadisi*'nin adı geçmektedir. Aynı metinde ayrıca; "yme (a)ltun argu / ... (ul)us Kasu hanı ordu" (*ve asil argu / ... milleti Kasu hanı, Ordu*) (Salman, 2014, s. 3-4) de *Argu*'nun adı geçmektedir. 8. yüzyılda, Karluk hükümdarı, Çiğil beyi Arslan İl-tirgük'e (Alp Tarhan Beg) aynı zamanda *Altun Arğu* halkının ve *Kaşu* kentinin de Hanı deniyordu, ayrıca o, *Çiğil* ve *Ordu* kentlerinin de hükümdarıydı. Hem de, Mani

dini metinlerinde raslanan (*bütün*) *Türklerin başı ve büyüğü* anlamına gelen *Uluğ Türkdün Praşdanki* yani ruhani baş ünvanını da taşımaktaydı. Arslan İl-tirgük, *Talas (Taraz)* ve *Argu* sahalarında ve *Yedisu* vadilerinde, yani Karluklara ait olan arazi üzerinde hükümdarlık yapmıştı. Karluklar, *Talas* ve *Yedisu* vadilerini 766'da almışlardı. Arslan İl-tirgük, Ötügen bölgesinde üçüncü Uygur hükümdarı İl-tutmuş'ın (dönemi: 759-780) çağdaşydı (Gabain, 1950, s. 374).

Türklük biliminin öncülerinden, eski Türk tarihi üzerine değerli araştırmaları bulunan Vasiliy Vladimiroviç Barthold'a göre, Kaşgarlı Mahmud'un eserinde belirttiğine göre, *İsficab*'dan, başka bir yerde de *Taraz*'dan, *Balasagun*'a kadar olan yere *Argu* deniyordu. *Argu* sözcüğü, *iki dağ arasındaki geçit* için kullanılıyordu. Vasiliy Vladimiroviç Barthold'a göre, *Argu* vilayetinin adı *Çu-Talas sıradağları* ile *Çu-İli sıradağları* arasında bulunduğundan ileri gelmekteydi (Barthold, 2004, s. 75). Barthold'un belirttiği bu sıradağların ikisinin adı da *Aladağlar*'dır; *Talas Ala Dağları* ve *İli Ala Dağları*. Tarihi *Argu* bölgesinin geniş bir alanı kapladığı görülmektedir. *Talas Ala Dağları*'nın bittiminde ise *Sir Derya* boyunca uzanan *Karadağlar* başlamaktadır. Dede Korkut'taki *Arku beli Ala Dağlar* ve *Karşu yatan Kara Dağlar*, binlerce yıldır Türk yurdu olan bu dağlardır ve bugün de aynı adı taşımaktadırlar.

Eski Türk tarihi alanında değerli çalışmaları bulunan Annemarie Von Gabain'e göre, Kaşgarlı Mahmud'dan başka, Camal al-Karşi'nin eserinde (y:1282 yılları) İli havzasına da *Almalğ il-al Arğu* denilmiştir (Gabain, 1950, s. 374).

Eski Türk tarihi, kültürü, sanatı alanında birçok değerli çalışmaya imza atmış olan Emel Esin'e göre, *Talas* ve *Çu* ırmaklarının arasına Türkçe *Argu* deniyordu. Batı Gök-Türk (580-658), Türkiş (658-766) Hakanları ve Karluk Yabguları (766-840) burada ordu kuruyordu. O devirde *Taraz* kentinin adı *Ulug Argu Talas* idi (Esin, 1976, s. 101).

Eski Türk tarihi konusunda değerli eser ve çalışmaları bulunan Hüseyin Salman'a göre, *Argu-Talas Vadisi*, Orta Çağ kaynaklarından anlaşıldığına göre *Talas* kenti ile *Balasagun* arasındaki bölgedir. Kaşgarlı Mahmud, bu coğrafi alanı "*Talas ile Balasagun arasındaki şehirlere 'Argu' denilmektedir. Çünkü orası iki dağ arasındadır*" şeklinde açıklamıştır. Hüseyin Salman'a göre, *Argu-Talas vadisinin* başladığı *Talas* veya *Taraz* kenti, coğrafi tespitlere göre *Talas Nehri*'nin doğduğu yere yakındır. Kaşgarlı Mahmut'a göre iki tane *Talas* vardır, biri *Ulu Talas*, diğeri ise İslam sınırına yakındır. *Divan'ı Lügat-it-Türk*'ü tercüme eden Besim Atalay da ikincisine *Küçük Talas* kenti denilmesini önermiştir. Hüseyin Salman'a göre, 751 yılında *Talas Savaşı* da bu kentin yakınlarında yapılmıştı. Vadinin diğer ucu olan *Balasagun* kenti de ünlü bir yerleşim yeridir. Burası Karahanlılar'ın merkeziydi. Kaşgarlı Mahmud'a göre de bu nedenle *Kuz Ordu* adıyla anılırdı. Makdisi de buranın merkez olmadan önceki halini tasvir ederken *Balasagun*'un büyük ve kalabalık bir kent olduğunu belirtmiştir. *Talas-Argu Vadisi*, 8.-11. yüzyıllar arasında önemli bir yerleşim merkeziydi. Bu bölgede çok sayıda kent bulunduğu gibi, Aspara, Tokmak gibi ünlü kentler de aynı bölgede yer alıyordu (Salman, 2014, s. 4).

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un döneminde olduğu gibi, günümüzde de bu bölgede iki tane *Talas* kenti vardır; büyüğü, *Kırgız Ala Dağları* (Kırgız Ala Too) ile *Kara Dağlar*'ın kesişiminde yer alan, Kazakistan sınırları içindeki *Taraz/Talas* kentidir ki, *Jambıl* eyaletinin merkezidir; küçüğü, *Kırgız Ala Dağları* (Kırgız Ala Too) ile *Talas Ala Dağları* (Talas Ala Too) arasındaki *Talas Ovası*'nda yer alan *Talas* kentidir.

Eski Türk tarihi konusunda değerli çalışmaları bulunan Saadettin Gömeç'e göre, Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügat-it-Türk* adlı eserine göre, bir Türk boyu olan Arguluların iki dil bildikleri, dillerinin çapraşık olduğu, kelime ortasındaki y'leri, n'ye çevirdikleri ve z'leri de y'ye dönüştürdükleri söylenmektedir. Türkçede iki dağ arasına *argu* denilirdi, *Talas* ile *Balasagun* arasındaki kentlere de *Argu* adı verilirdi. Eserde Çigillerden bahsedilirken; "*Zulkarneyn Argu ülkesine geldiğinde bulutlar musluklarını açmış, yollar çamur içinde kalmış, yürümek güçleşmiş. Bunu gören Zulkarneyn "bu ne çamur" demiş ve orada bir kale yapılmasını emretmiştir. Kale inşa olmuş ve adına Çigil denmiş*" denilmektedir. Saadettin Gömeç'e göre, günümüzde

Kırgızistan bölgesi tarihte *Argu* diye anılmakla birlikte, Çu ve İli arası bölge de gösterilir. *Argu*'yu, *Argın* boyu ile ilişkilendirenler olduğu gibi, Fuat Köprülü Argularını Karluklarla ilgili görmektedir (Gömeç, 2009, s. 7-8). Saadetin Gömeç, Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgilerden yola çıkarak bu coğrafyanın Çigillerin yurdu olduğunu söylemekte ve Çigillerle Argular arasında bir ilişki görmektedir (Gömeç, 2009, s. 21).

Hicret Dilan Daşdemir'e göre, Argular, adları sadece *Divanu Luğati't-Türk*'te geçen Türk boylarından biridir. Arguca, tarihi bir Türk lehçesidir. Argular; *Talas*, *Balasagun* ve *İşficap* yöresinde yaşamaktadırlar. Bu üç bölge arasında yaşadıkları için de *iki dağ arasındaki yer* anlamında *Argu* adını almışlardır. Gerçekten de Kaşgarlı Mahmud'un tarif ettiği ve Arguların yaşadığını söylediği yer iki dağ arasında kalmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, eserinin bir başka yerinde *Argula-* fiilini esas almış ve *“o arguladı: o iki kişi arasından geçti”* örneğini vermiştir. Ancak bu iki sözcüğün arasında nasıl bir bağlantının bulunduğu henüz bilinmemektedir. *Argula-* fiili *aralamak*, *geçmek* anlamında ise o zaman bunun isim şekli olan *Argu* da *ara* anlamındadır. Buradan yola çıkarak, Kaşgarlı Mahmud'un Arguların bu anlamdan hareketle adlarını aldıklarını bildirdiği söylenebilir. Argucanın ses bilgisi, şekil özellikleri ve sözcük dağarcığı onların Türk olduğu kanısını daha da güçlendirmektedir. Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Luğati't-Türk*'te Argulardan ve onların yaşadığı yerlerden bahsederken onların Oğuzcayla olan ilişkilerinden de bahsetmiş, *Argu* ve Oğuz dillerinin birbirine karıştığını da ifade etmiştir. Her ne kadar eserde açıkça belirtilmemiş olsa da bu durum Arguca ve Oğuzca arasındaki dilbilimsel ve kültürel ilişkiye işaretir (Daşdemir, 2020, s. 271, 274).

18. yüzyılda, Kazakların Orta Cüz'ünde *Argınlar* da vardı (Aristov, 2014, s. 69) ki. *Argın* boyu, Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügat-it-Türk* adlı eserinde belirttiği Arguların kalıntısı olabilir.

Ala Dağ'ın adında geçen “ala” sözcüğünün, güney, doğu veya güneydoğu anlamlarına geldiği ve bu nedenle de Oğuz Elleri'nin merkezi olan yerlerin güney, doğu veya güneydoğusuna düşen dağların böyle adlandırıldığı dile getirilmiştir (İbrahimof, 1961, s. 115 vd.'dan akt. Gökay, 1973, s. 332-333). Bu bilgi oldukça değerlidir. Çünkü, tespitlerimize göre, Dede Korkut'ta adı geçen *Oğuz Eli*, yani İç Oğuz ve Dış Oğuz, Orta Asya'da batıdan doğuya, günümüzde Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Doğu Türkistan, Güney Sibirya, Moğolistan'ı içine almaktadır. Dede Korkut'taki Oğuz Eli'nin; güneyinde Talas Aladağları ve Kırgız Aladağları, güneyinde İli, Küngöy ve Teskey Aladağları, doğusunda Cungan Aladağları yer almaktadır. Oğuz Eli, bu dağları içine almaktadır ve Oğuz Eli'nin güney ve doğu sınırları içerisindedirler. Bu bakımdan Oğuzlar, konumlarından dolayı bu dağları böyle adlandırmış olabilirler.

Dede Korkut'ta, *Ala Dağlar* ile *Kara Dağlar*ın konumlarını belirten en önemli cümlelerden bazıları Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda geçmektedir. Bu boyda Begil, Oğuz'a asi olduğunda, hanımı Begil'e şöyle demiştir: *“Arku Beli Ala Tagdan dünün aşdun / Akındılı görkli sudan dünün geçdün”* (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 157). Begil, hanımına şöyle demiştir: *“Arku Beli kara tagdan dünün aşdum, / Akındılı görkli suyu dilüb dünün geçdüm”* (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 158). Bu iki cümlede *Arku Beli Ala Tag* ve *Arku Beli kara tag* aynı yer için kullanılmıştır. Burada iki olasılık söz konusudur; ya iki yer birbirine çok yakındır ya da destan anlatıcısı bu iki yer adını birbiri yerine kullanarak karıştırmıştır. Destanın ilerleyen bölümlerinde bu iki yerin birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Boyda, hanımı, Begil'e şöyle demiştir: *“Sen gedeli hanum arkurı yatan Ala Tagların avlanmamış-dur. Ava bingil, gönliün açılın”* (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 158). Böylece Begil, gönül açmak için *arkurı yatan Ala Taglar*'a ava çıkmıştır. Avda sağ uyluğunun kayaya dokunması sonucu Begil'in bacağı yaralanmıştır. Ordası ucuna geldiğinde oğlu Emren, Begil'e şöyle demiştir: *“Yelisi kara kazılık atun bütün bindün / Arkurı yatan Ala Taglar etegine vardun”* (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 158). Burada Begil'in kazılık atına binerek av için *Arkurı yatan Ala Taglar etegi*'ne gittiği görülmektedir. Begil ise oğluna şöyle demiştir: *“Kalkubanı yerümden turı geldüm, / Kara taglar önine ava bindüm”* (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 159). Burada Begil, *Kara taglar önine* ava çıktığını belirtmiştir. Sonuç olarak, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, *Arku Beli Ala Tag*, *Arku Beli kara tag*, *Arkurı yatan Ala*

Taglar etegi, *Kara taglar öni* ifadelerinden Ala Dağlar ile Kara Dağların *Argu* bölgesinde bulunduğu, *Kara Dağların önünden Ala Dağların* eteklerinin başladığı anlaşılmaktadır ki, bu coğrafya bugünkü Orta Asya'daki Sirderya boyunca uzanan *Kara Dağlar* ile onun önünden başlayarak Kazakistan-Kırgızistan sınır bölgesinde uzanan *Kırgız Ala Dağları* ve *Talas Ala Dağlarının* coğrafi konumları ile bire bir örtüşmektedir. Böylece Dede Korkut'taki coğrafya açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Sergey Grigoreviç Agacanov'a göre, *Tanrı Dağları (T'ien-shan)*'nın muazzam dağ eteklerinde dik-taraça kuşak bitkileri, korular ve ormanlar yer almaktadır. *Talas-Alatav, Kırgız-Alatav, Kungey-Alatav, Terskey-Alatav* dağ kollarında beyaz çam ağaçları, laden, kavak, dişbudak, kayısı ve elma ağaçları bulunmaktadır. *Tanrı Dağları (T'ien-shan)*'nın bitki örtüsü çok sayıda hayvan türünün barınması için de elverişlidir. Ormanın iğne yapraklılarla kaplı kısımlarında yaban domuzları, kara saralar, geyikler, marallar, kakımlar ve gelincikler dolaşmaktadır. Yazın ise bölgede Hindistan sariasmaları ve diğer kuş çeşitleri bulunurdu. Yüzlerce yıl öncesinde *Tanrı Dağları (T'ien-shan)*'nın ormanları geniş arazileri kaplıyordu. 8.-10. yüzyıllar arasında, cevizli, akça ağaçlı, kayısı, yaban elmalı ormanlar Fergana Vadisi'nin kuzey uçlarına kadar uzanıyordu (Agacanov, 2015, s. 91-92).

Ala Dağlar, Orta Asya'da *Tanrı Dağları*'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır. Yoğunlukla *Tanrı Dağları*'nın kuzey ve batı kolunda yer alırlar. Bu bölgede *Ala Dağlar* adını taşıyan ve *Tanrı Dağları*'nın bir bölümünü oluşturan birçok dağ sırası vardır; ikisi, Dede Korkut Destanları'nda adı geçen merkezi dağlardır, *Talas Nehri* ve *Talas Ovası*'nın iki tarafını çevrelerler, günümüzde Kazakistan-Kırgızistan sınır bölgesine yakın bir konumda yer alan *Kırgız Ala Dağları* ve *Talas Ala Dağları* yer almaktadır. *Kırgız Ala Dağları, Talas Nehri*'nin kuzeyinde, *Talas Ala Dağları* ise güneyindedir; diğer ikisi, bunların doğusunda, *Isık Göl*'ün güneyinde ve kuzeyinde göle paralel bir şekilde uzanırlar, gölün güneyinde yer alan *Teskey Ala Dağları*, kuzeyinde yer alan ise *Küngöy Ala Dağları*'dır; diğeri, *Küngöy Ala Dağları*'nın kuzey kesişiminde, Kazakistan-Kırgızistan sınırı boyunca uzanan *İli (Zailiy) Ala Dağları*'dır ve Kazakistan'ın eski başkenti ve en büyük kenti *Almatı (Almaata)* bu dağların eteklerinde yer alır; diğeri, *İli Ala Dağları*'nın doğusunda yer alan *Yedi Su (Zhetisu) Ala Dağları/Cungarya Ala Dağları, Batı Türkistan* ile *Doğu Türkistan*'ı birbirinden ayıran, iki bölgenin arasında bir köprü niteliğinde olan dağlardır. Burada belirttiğimiz, bugün de aynı adı taşıyan bu *Ala Dağlar*, binlerce yıldır çeşitli Türk boyları tarafından etekleri yurt tutulmuş ve aynı adla anılmışlardır. *Ala Dağlar*'ın adları da bu bölgenin Türklüğünün eskiliğinin bir yansımasıdır.

Kırgız Ala Dağları, Tanrı Dağları (T'ien Shan)'nın batı kolunda yer alır. *Çu Nehri*'nden *Talas Nehri*'ne doğru, doğu batı yönünde, Kazakistan'da yer alan *Taraz* kentinin doğusuna kadar, yaklaşık 370 km boyunca uzanırlar, en yüksek yeri 4875 metre yüksekliğe ulaşır, günümüzde Kazakistan-Kırgızistan sınırının bir kısmını oluştururlar; *Talas Ala Dağları, Tanrı Dağları*'nın batıda yer alan bir koludur ve en yüksek yeri 4023 metre yüksekliğe ulaşır; *Tanrı Dağları*'nın, *Issık Gölü*'nün kuzeyinde ve güneyinde kollarını oluşturan *Kungey Ala Dağları* ve *Terskey Ala Dağları* bulunur. *Issık Göl*'ün kuzeyinde yer alan *Küngöy Ala Dağları*'nın en yüksek yeri 4771 metre, güneyinde yer alan *Teskey Ala Dağları*'nın en yüksek yeri ise 5216 metredir; *Küngöy Ala Dağları*'nın kuzeyinde *İli Ala Dağları* yer alır ve en yüksek yeri 4973 metredir; *Tanrı Dağları*'nın kuzeydeki uç noktasını Kazakistan'da *Yedi Su (Zhetisu) Ala Dağları/Cungarya Ala Dağları* oluşturur ve en yüksek yeri 4464 metredir. İşte bu *Ala Dağlar*, özellikle de Batı Gök-Türkleri ve Türgişlerin merkezinde yer alan *Kırgız Ala Dağları* ve *Talas Ala Dağları* ile *İli Ala Dağları*, Dede Korkut Destanları'nda sıkça geçen "*Aladağa ava çıktı*" veya "*Aladağdan haber geçer*" ifadelerinde adı geçen kutlu *Ala Dağlar*'dır.

Ala Dağların her biri ayrı bir güzelliğe sahiptir, yılın hemen hemen tamamında karlarla kaplı zirveleri, yemyeşil bir coğrafya içerisinde ayrı bir güzellik ve esin kaynağıdır. Zirveleri karlarla kaplı, yüksek, dik yamaçları olan, heybetli *Ala Dağlar*, çevresindeki yemyeşil bir coğrafyaya ayrı bir güzellik katmaktadır. Açık bir günde güneş ışığı *Ala Dağlar*'a düşerken

görmekli bir manzara insanı karşılar. Kapalı bir günde ise bulutlar dağın etrafında toplaşırken yine güzel bir manzara insana eşlik eder. türlü türlü yemyeşil güzel ağaçlar, yemyeşil ağaçların dallarında ötüşen ve gökyüzünde özgürce uçuşan kuşlar, masmavi gökyüzünde oradan oraya süzülen bembeyaz bulutlar, *Ala Dağların* eşsiz manzarasına eşlik etmektedir. *Ala Dağların* bu destansı, efsanevi görünümü, önünde uzanan uçsuz bucaksız geniş coğrafya, tarih boyunca insanlara, nice yazar ve şairlere ilham vermiştir. Öyle ki, bu çalışmanın yazarı, bu güzelliğe birçok kez şahit olmuş, bu güzelliği izlemiş, atalarının nasıl bir coğrafyada yaşadığını hissetmiş, ata ruhları ve hatıraları ile dolu bu coğrafyadan ve onun eşsiz güzelliğinden büyük bir ilham almıştır. En eski atalar, İskit-Sakalar, Batı Hunları, Batı Göktürkleri, Türgişler ve daha nice Türk boy ve devletleri bu bölgeyi merkezleri yapmışlardır. Türkleri ziyaret eden gezginler bu bölgenin güzelliklerini ve tarihi önemini aktarmıştır. Karlarla kaplı zirveler, yemyeşil bir doğa, coşkuyla akan ırmaklar, insanda büyük bir doğa ve yaşam sevinci uyandırmaktadır. Dede Korkut'u bir kitaptan okumak veya dinlemek elbette ki güzeldir, ancak Dede Korkut'u, böyle bir coğrafyada, masmavi bir gökyüzünün altında, yemyeşil çimenler üzerine serilmiş, el emeği göz nuru, işlemeli halı ve kilimlerin üzerinde bağdaş kurup oturarak, taptaze ayranı veya kımızı yudumlayarak, yaşam dolu tabiatı, Dede Korkut'u var eden eşsiz güzellikteki doğayı izleyerek, heybetli, görkemli *Ala Dağlara* bakarak, türlü çeşitteki güzel ağaçları ve çevresine güzel kokular yayan rengarenk çiçekleri izleyerek, arka fonda cıvıl cıvıl kuş sesleriyle, sevdiğimiz insanlarla, dostlarla birlikte, usta bir ozanın, ellerindeki hareketleriyle, ses tonundaki değişimleriyle, mimikleriyle, yeri geldi dört nala at koşturan efsanevi kahramanları anımsatan, yeri geldi bozkırdaki sessizliği ve huzuru yansıtan, insana yaşamı, insan olmayı, insanlığı, doğayı, evreni sevdiren kopuzun sesiyle, binlerce yıllık büyük bir kültürel mirası taşıyan Türk çalgılarıyla dinlemek ayrı bir güzelliştir. İşte Dede Korkut, böyle bir coğrafyanın içerisinden çıkmıştır, böyle bir yaşamın, böyle bir doğanın, böyle bir coşku ve ruhun ürünüdür. Dede Korkut'u Dede Korkut yapan şey de bize bunu, eski Türk yaşamının, tarihinin, coğrafyasının, kültürünün, dilinin güzelliklerini taşımasıdır. Sadece Dede Korkut değil, bu ruh, bu insanı seven, doğaya seven, evreni seven, insan ruhunun derinliklerinden gelen bu düşünce yapısı, bu anlayış, bu kavrayış, aynı zamanda sonraki dönemlerde Ahmed Yesevi'leri, Hacı Bektaş Veli'leri, Mevlana'ları, Yunus Emre'leri, Pir Sultan Abdal'ları, Karacaoğlan'ları ve daha nice büyük insanları, kuşakları yetiştirmiş, düşünce yapılarını şekillendirmiş, ruhlarını beslemiş ve insanlığa büyük bir değerler silsilesi olarak sunmuştur. Bugün kaynağını, tarihin derinliklerinden gelen Orta Asya Türk değerleriyle kadim Anadolu ve Mezopotamya değerlerinin harmanlanmasından alan bu değerler sistemi daha nice kuşaklar boyunca insanlığı aydınlatmaya, insanlığa barış ve huzur getirmeye devam edecektir.

Orta Asya'da, geniş Türk coğrafyasında *Ala Dağ* adını taşıyan başka dağlar da vardır. Örneğin; Çinliler, kendi çıkarları için kullanmak istedikleri Doğu Gök-Türk Kağanlığı'ndan Cangar (Jan-kan/T'u-li)'a mera olarak Ordos'un kuzey kesimlerini vermişler ve *Alashan (Alatav)* eteklerini tahsis etmişlerdi (Biçurin'den akt. Gumilev, 2011, s. 181). Ayrıca en eski Türk yurtlarından biri olan Güney Sibiry'a da, Altay Dağları'nın kuzeyinde Kuznetsk Aladağları vardır.

2) Üst Coğrafya

Mehmet Fahrettin Kırzioğlu'na göre *Ala Dağ*, Oğuzlar'ın baş-kenti *Sürmeli*'nin arkasına, güneyine düşen *Ağrı Dağı*'dır ve adı halk arasında *Argu*, diye anılmaktadır. Kırzioğlu, H. B. F. Lynch'in *Armenia* adlı eserine dayanarak bu adın, dağın üzerinde bulunup 1840 yılında dağın püskürmesinde lavlar altında kalan *Arguri* köyünün adıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, *Arku-Bel*'i *Ar-Koyulu* diye okumuş ve *yüzü koyulu/koyun: yüzü üzerine* gibi *Ar-koyulu, tersine koyulmuş* diye açıklamıştır. Orhan Şaik Gökyay da bunun belki de *Arka-koyulu* olabileceğini, yüzleri kuzeye dönmüş olarak dört yöne dört renk ad veren Oğuzların töresine uyacağını eklemiştir. Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, burasının Çoruk ve Hurşit ile Karadeniz arasında *Soğanlı* ve *Kolat* diye bugünkü adlarıyla anılan sıradağlar olduğunu söylemiş, sonuncusunda *Zigana Geçidi* bulunur diye de eklemiştir (Kırzioğlu'ndan akt. Gökyay, 1973, s. 332- 333).

Saadettin Gömeç'e göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde adı geçen *Ala Dağ*, günümüzde Doğu Anadolu'da *Van*'ın kuzeyinde, *Erciş* civarındadır. Burası Türkmen boylarının iskân edildiği bir yerdir. Karakoyunluların da önemli bir merkezi olmuş ve Kara Yusuf devamlı burada konaklamıştır. 14. yüzyılın sonlarında Emir Timur'un ordularının toplandığı bölgelerden biri de burasıydı (Gömeç, 2009b, s. 212).

Muammer Kemaloğlu'na göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, adını Sır-Derya'daki addaşından aldığı görülen *Aladağ*, Azerbaycan-Gürcistan sınırının sıfır noktasından baş kaldırarak, *Köprülü*'den *İnce Deresi*'ne, *Altun taht*'tan *Deller*'e kadar uzanan geniş bir alanı gözleyen, stratejik öneme haiz bir dağdır (Kemaloğlu, 2019, s. 108).

Tarihi geçmişi insanlığın en eski devirlerine kadar uzanan Anadolu, tarihi süreç içerisinde birçok farklı topluluğa, uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da birçok halk ortaya çıktığı gibi, birçok halk da göç yoluyla Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu bütün bu halkları içerisinde eriten dev bir kazan gibidir. En eski devirlerde Anadolu'nun birçok yerlerinde çeşitli topluluklar yaşamıştır. Bugün modern insan *Homo Sapiens*'in yanında *Homo Neanderthalensis*, yani *Neandertal* olarak bilinen insansı tür de Anadolu'da yaşamıştır. Anadolu; *Paleolitik Çağ* (Eski/Kaba/Yontma Taş Çağı), *Mezolitik Çağ* (Orta Taş Çağı), *Neolitik Çağ* (Yeni/Cıvalı Taş Çağı), *Kalkolitik Çağ* (Bakır/Maden Taş Çağı), *Tunç Çağı*, *Demir Çağı* gibi çağları yaşamıştır. Anadolu'da eski devirlerden kalan birçok *mağara*, sonraki devirlerden kalan birçok *höyük*, daha sonraki devirlerden kalan birçok *antik kent* bulunmaktadır. Anadolu; Hatti, Hitit, Asur, Troya, Lidya, Frigya, İonya, Karya, Likya, Pamfilya, Kilikya, Urartu, Fenike gibi birçok topluluğa yurt olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde Anadolu'ya, bir taraftan Kafkasya'nın kuzeyinden, bir taraftan İran üzerinden Avrasya/Orta Asya halkları ve Türk toplulukları tarafından göçler olmuştur. Özellikle bu ilk Avrasya/Orta Asya ve Türk göçleri, daha yakın olan Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine gerçekleşmiştir, ancak bu göçler kalıcı olmamış, gelen topluluklar hep yerli halklar içerisinde erimişlerdir.

Türk tarihinin Kimmer, İskit/Saka, Hun, Gök-Türk gibi dönemlerinde Kafkasya, Anadolu-Azerbaycan, Mezopotamya, İran bölgelerine yapılan bu göçler sonucunda Türk kültürü bölgede etkisini hissettirmeye başlamıştır. Anadolu'da Türkleri kalıcı yapan ilk büyük göç dalgası ise 11. yüzyılda yaşanmıştır. 11. yüzyılın başlarında Oğuz/Selçuklu göçleriyle birlikte, Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu'ya Türk göçleri hızlanmıştır. Özellikle bir ucu Orta Asya'ya, bir ucu Anadolu'nun iç kesimlerine uzanan Büyük Selçuklu Devleti döneminde birçok göçebe ve yerleşik Türk toplulukları Anadolu'ya göç etmişlerdir. 13. yüzyılda Moğolların güç kazanması ve Moğol İstilasının ortaya çıkmasıyla birlikte, Orta Asya'dan Anadolu'ya yeni bir büyük göç dalgası daha yaşanmıştır. 15. yüzyılda, birkaç asır önceki Selçukluların sınırlarına ulaşan, bir ucu Orta Asya'ya, bir ucu Anadolu'nun iç kesimlerine uzanan, Ankara Savaşı'nda Osmanlıları yenen Timurlu Devleti döneminde de yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Doğudan sürekli gelen Türk göçleri nedeniyle, daha önce Anadolu'ya gelen topluluklar sık sık batıya kaymış, böylece Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında boylar birbirini itikleyerek yeni yeni göç hareketlerine neden olmuş, bir anlamda sık sık *Boylar/Kavimler Göçü* yaşanmıştır. 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar yaklaşık dört yüz yıl boyunca devam eden bu Türk göçleri sonucunda Anadolu bir Türk yurdu hâline gelmiştir. Tarihin eski devirlerinde Anadolu'ya gelen nüfusu az Türk toplulukları yerli halklar içerisinde erirlerken, bu kez durum tersine dönmüş, Anadolu'nun yerli halkları, birkaç yüzyıl içerisinde kitleler halinde Anadolu'ya gelen kalabalık Türk toplulukları içerisinde erimişlerdir. Böylece Türk nüfusu ve kültürü baskın çıkmış, Anadolu'ya gelen Türkler nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmuştur. Yani Anadolu, eski toplulukları ile Türkleri birarada içerisinde eritmiş bir kazan, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli toplulukları kaynaştırmış bir harman yeri gibidir.

Camiu't-Tevarih'e göre, Oğuz Han, *Şirvan* ve *Şamahı'yı* ele geçirdikten sonra *Arran* ve *Mugan* taraflarına gelmiş, bu vilayetlerin bütün yayla ve dağ mıntakalarını, *Sebelan* dağlarına, *Altag* ve *Ağdiböri* dağlarına kadar tamamen ele geçirmiştir. Eserde, "Rivayetlere göre Alatağ

ismini onlar koymuşlardır. Türkçede ortaya çıkıp dik duran nesneye sebalan derler” demektedir. Oğuz Han, bütün ülkeleri ele geçirmiş ve Azerbaycan vilayetini de almış, yaz mevsiminde *Aladağ*'da (Alatag'da) yaylak yapmıştır. Oğuz Han, Gürcistan'ı ele geçirdikten sonra ki yaz mevsiminde de *Aladağ*'a çıkmıştır (Togan, 1982, s. 30-32).

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Beg, 1471-1472 (H. 876) yılında, kalabalık bir ordu ile *Tebriz*'den, *Merend* ve *Aladağ* yolu ile *Diyarbakır*'a gitmiştir (Abû Bakr-i Tihriânî, 1993, s. XIX).

Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada çok sayıda *Aladağ* vardır; Anadolu'da Orta ve Doğu Toroslar'da, Mersin'de, Adana'da, Niğde'de, Bolu'da, Çanakkale'de vb. *Aladağ* adını taşıyan birçok dağ, yerleşim yeri vb. vardır.

Horasan'da ve Azerbaycan'da *Erivan* çevresinde birer *Ala Dağ* olduğu gibi; Doğu Anadolu'da *Fırat Nehri*'nin iki büyük kolundan biri olan *Murat Suyu*'nun kaynaklarını içeren ve *Van Gölü*'nün kuzeydoğusuna düşen 3250 m. yükseklikteki *Ala Dağ*; İran'ın kuzeydoğusunda *Atrek Irmağı*'nın güneyinde *Ala Dağ* vardır (Gökyay, 1973, s. 332). Türkler, Anadolu'nun birçok dağı, sıradağları veya dağ silsilesini, geldikleri bölgelerde tanıdıkları dağ adları ile yeniden adlandırmışlardır, ayrıca dağlarla ilgili kült ve inanışlarını yeni yurtlarında da devam ettirmişlerdir. Ayrıca zamanla Anadolu dağları ile ilgili eski ve yerel gelenekleri de üstlenmişlerdir. Bu nedenle, Anadolu dağlarının mitolojileri başlıca üç bileşeni kapsamaktadır: Orta Asya konuları, Türkleştirilmiş Anadolu konuları ve değiştirilmeden yaşamaya devam eden Türkler öncesi eski öğelerdir (Boratav, 2012, s. 52-53). Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında yer alan *Ala Dağları* da bu bağlamda düşünmek gerekir, adları anayurt Orta Asya'dan getirildiği gibi, çok sayıda hatıra ve inanış da anayurt Orta Asya'dan getirilmiştir.

SONUÇ

Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bu yerlerden biri *Aladağ*'dır. Bu çalışmada Dede Korkut'taki *Aladağ*; destanın alt coğrafyası ve üst coğrafyasındaki yeri incelenmiştir.

Dede Korkut'taki *Aladağ*, destanın alt coğrafyasında Türklerin anayurdu Orta Asya'dadır. Dede Korkut'ta adı geçen *Aladağ*, günümüzde de aynı adı taşıyan *Aladağlar* (*Alatau/Alatav*)'dır.

Dede Korkut Destanları için en önemli dağlar, destanların geçtiği, *Aladağlar*, *Karadağlar* ve *Kazılık Dağı*'dir. *Karadağlar* ve *Aladağlar*, günümüzde Kazakistan ve Kırgızistan sınırları içerisinde yer almaktadır; ayrıca bu dağlar *Tanrı Dağları*'nın bir kolu ve uzantısıdır; *Kazılık Dağı*'nin ise bugünkü *Kazgurt Dağı* olduğu düşünülmektedir ve yine bu bölgede yer almaktadır.

Ala Dağlar, Orta Asya'da *Tanrı Dağları*'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır; *Tanrı Dağları*'nin kuzey ve batı kolunda yer alırlar. *Ala Dağlar*ın etekleri binlerce yıldır çeşitli Türk boyları tarafından yurt tutulmuştur.

Dede Korkut Destanları'nın merkez bölgesini oluşturan *Aladağlar* ve *Karadağlar*, milattan önceki dönemlerde İskit/Sakaların, Kanglıların, Usunların, Batı Hunlarının ve sonrasında Batı Göktürkleri-Türgişlerin merkez ve/veya önemli bir bölgesi olmuştur.

Tarihi Türk coğrafyasında önemli bir yeri olan, Batı Türk coğrafyasının merkezi bölgelerinden biri olan *Aladağlar*, sadece Dede Korkut'ta değil, aynı zamanda diğer Türk sözlü kültür ürünlerinde, destanlarında da önemli bir yere sahiptir.

Dede Korkut'ta *Arku Beli Ala Dağ* ifadesinde adı *Ala Dağ* ile birlikte geçen *Arku/Argu*, Orta Asya'da önemli bir tarihi bölgedir. Dede Korkut'taki *Arku beli Ala Dağlar* ve *Karşu yatan Kara Dağlar*, bugün de aynı adı taşımaktadırlar.

Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada çok sayıda *Aladağ* vardır; Anadolu'da Orta ve Doğu Toroslar'da, Mersin'de, Adana'da, Niğde'de, Bolu'da, Çanakkale'de vb. *Aladağ* adını taşıyan birçok dağ, yerleşim yeri vb. vardır. Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında yer alan *Ala Dağlar*ın adları anayurt Orta Asya'dan getirildiği gibi, çok sayıda hatıra ve inanış da anayurt Orta Asya'dan getirilmiştir.

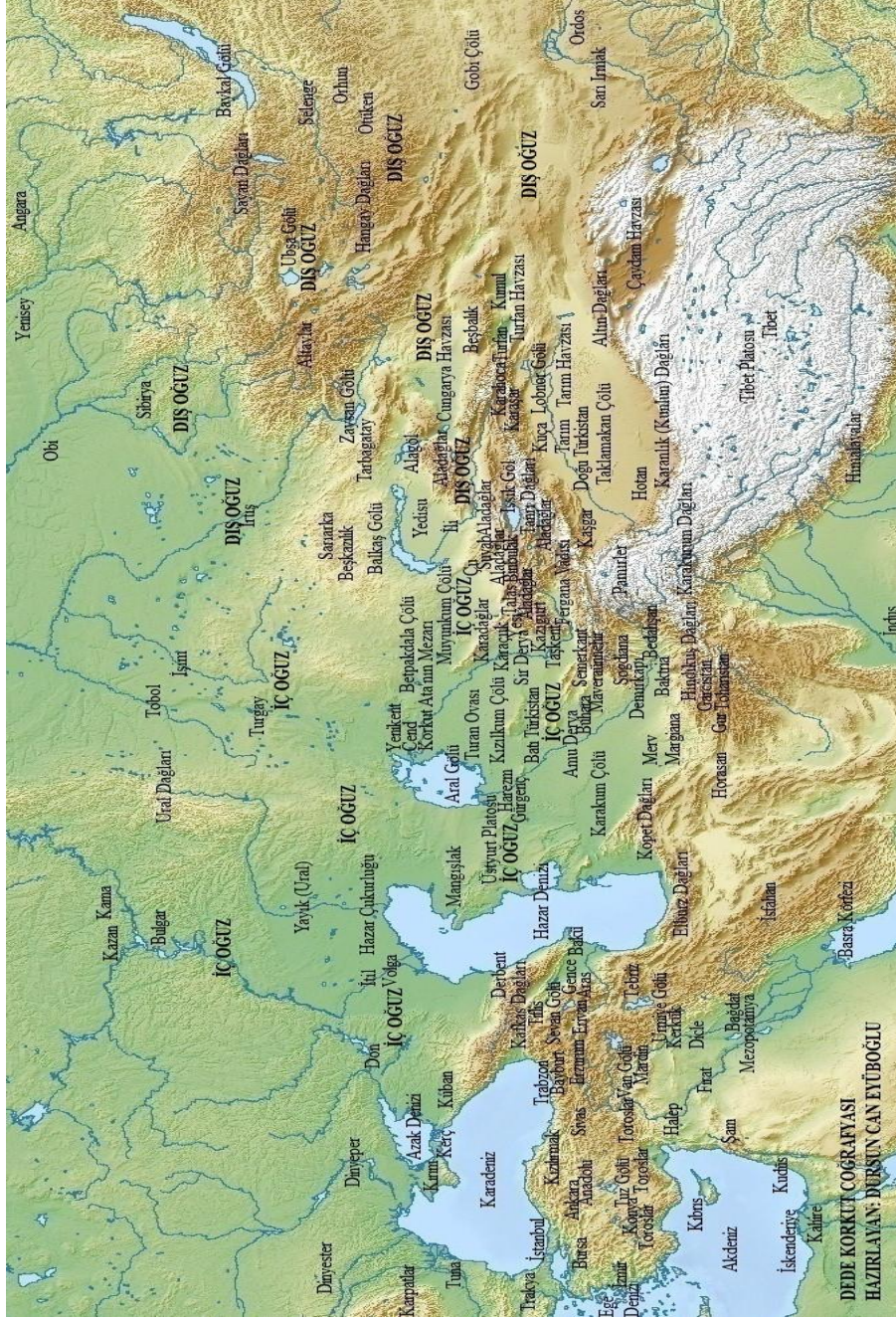
KAYNAKÇA

- Abdulla, B. (2005). “Dədə Qorqud Kitabı”ndaki Ala Dağla Bağlı Arqurı, Beər, Arqu Beli//İr Qobulu Sözlərinin Semantikasi”, *Dede Qorqud*, 2005/II, s. 3-11.
- Abû Bakr-i Tihriânî (1993). *Kitâb-ı Diyârbakriyyâ. Akkoyunlular Tarihi*, I, (Farsça Metin). Yay. N. Nugal - F. Sümer (Giriş ve Notlar: F. Sümer). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Agacanova, S. G. (2015). *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Aksoy, M. (1998). “Türkler’de At Kültürü ve Kıymız”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 142, s. 38-44.
- Aristov, N. A. (2014). *Türk Halklarının Etnik Yapısı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Barthold, Vasiliy Vladimiroviç (2004). *Orta Asya Türk Tarihi -Dersleri-*. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Baykara, T. (2002). “Türklüğün En Eski Zamanları”, *Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 1. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 279-308.
- Birdoğan, N. (1996). *Koroğlu - Bir Toplumsal Direnişin Destanı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Bulduk, Ü. (1997). Dede Korkut Destanları’nda Ortak Kültür Unsuru Olarak Yaşatılan Coğrafya. *Türkiye Günlüğü*, Türk Dünyası özel sayısı I, yıl 3, sayı 15, s. 466-470.
- Bulduk, Ü. (2020). “Dede Korkut’ta Geçen Oğuz Elleri”, *Uluslararası Dede Korkut’un İzinde/Sözünde Çalıştayı (Bayburt 22 Temmuz 2019) Bildiriler Kitabı*, ed. Üçler Bulduk ve Selma Köseoğlu. Bayburt: KUDAKA. s. 11-18.
- Daşdemir, H. D. (2020). “Kaşgarlı’nın Gözüyle Oğuz-Argu İlişkileri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni ve Deli Dönmez’e Ad Verme Çalıştayı’nın Bildiriler Betiği*, haz. Gökbeş Uluç ve Nil Didem Şimşek. İstanbul: Kutlu Yayınevi. s. 270-276.
- Durmuş, İ. (2017). *İskitler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duymaz, A. (1999). “Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 8, 360-386.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (2000). “Dede Korkut’taki Olayların Zamanı”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.
- Ercilasun, A. B. (2002). “Salur Kazan Kimdir?”, *Millî Folklor*, S. 56, s. 22-33.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Erdem, M. (2005). "Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (Aralık 2005), s. 158-188.
- Erdoğan, H. (2014). *Dede Korkut Oğuznamelerinde Doğa, İnsan ve Mekân İlişkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, P. (2003). "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dağ Kültü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2003/II, s. 75-88.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Esin, E. (1976). "Fârâbî'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı", *İstanbul Ü. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 3-4, s. 81-139.
- Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 87-145.
- Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), 275-315.
- Gabain, A. V. (1950). "Köktürklerin Tarihine Bir Bakış, III", çev. Saadet Çağatay, *Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 3, s. 373-379.
- Golden, P. B. (2015). *Dünya Tarihinde Orta Asya*. Çev. Yahya Kemal Taştan. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gömeç, S. (2004). "Oguz Kagan'ın Kimliği, Oguzlar ve Oguz Kagan Destanları Üzerine Bir-İki Söz", *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, s. 113-121.
- Gömeç, S. (2009). "Divanü Lûgat-it Türk'de Geçen Yer Adları", Uluslararası II. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu "Kâşgarlı Mahmud ve Dönemi" (Ankara, 28-30 Mayıs 2008); *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 46, s. 1-34.
- Gömeç, S. (2009b). "Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (2009), s. 210-217.
- Gumilev, L. N. (2011). *Eski Türkler*. Çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Karçığa, S. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın Anlam Bilimsel Çözümlemesinde Kavram Alanının Rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karayev, Ö. (2000). "Türkler ve Kağanlıkları", akt. Mustafa Kalkan, *Bilge*, S. 20, Bahar 2000, s. 33-38.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Margulan, A. (2000). "Korkut: Efsane ve Hakikat", akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.
- Oğuz, M. Ö. (1996). "Dede Korkut Boylarından Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı'nın Tahlili", *Bilig*, S. 3, s. 138-143.

- Ögel, B. (1984). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Roux, J.-P. (2013). *Türklerin Tarihi / Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Salman, H. (1998). *Türgişler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Salman, H. (2014). "Karluk Devleti'nin Kuruluş Tarihi Meselesi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. I, s. 1-7.
- Seydimbek, A. (2000). "Korkut Ata Efsaneleri", akt. Dinara Düseybayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 49-95.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, F. (2007). "Oğuzlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 33, s. 325-330.
- Şahin, A. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, V. (2017). 'Dede Korkut Hikâyeleri'nde Mekan Algısı ve Kurgusu. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 8, s. 1-49.
- Taşagül, A. (2013). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Taşagül, A. (2014). "Gök-Türkler I", *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s. 1-218.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Türker, F. (2012). "Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbegen", *Millî Folklor*, S. 94, s. 81-90.
- Yardımcı, M. (2016). "Dede Korkut'taki Halk Kültürü Değerlerinin Zile ve Zile'nin Bacul, İğdir, Alayurt, Salur, Ağcakeçili, Gibi Türkmen Köylerindeki Canlı İzleri", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1499-1506.
- Zahidoğlu, V. (2020). Dede Qorqut Kitabı'ndaki Bazı Tartışmalı Yer Adları Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 4 (2), 531-545.

Eler: Haritalar

Harita 1. Dede Korkut Coğrafyası

Harita 2. Dede Korkut Coğrafyası